

A tartalomról:

Dr. Wallenstein Zoltán pécsi főrabbi: Új esztendő — új szellem — Sós Endre: Makai Emil kiadatlan vallásos énekei (dr. Heller Bernát iratgyűjteményéből) — Martin Buber: Újévi prédikáció (Bál-Sém legendáiból, G. Tolnai Éva fordítása, — Gervai Sándor: Mezey Béla — Szilágyi Géza: Prológust vagy epilógust? (vers) — Sass Irén: Hevesi Simon, a pap — Josef Wertheimer: Azokhoz, akik megvetik Izraelt (vers, Komlós Aladár fordítása) — Balázs Miksa: A csipkebokor (vers) — Virágné Lustig Sári: Hanna néni (elbeszélés) — Dr. Komlós Ottó: Ókori és középkori zsinagógák a szépművészet ábrázolásában — Dr. Kenéz-Kurländer Ede: Emlékeimből. Apám — Pap Károly: Vihar Támánban (elbeszélés) — Juhász Vilmos: Megváltás felé (Abádi Imre könyvismertetése) — Új könyvek — Krónika és Szemle — Nyolc illusztráció

**ÚJ
ÉS JÖVŐ**

ZSIDÓ LAP

SZERKESZTI ÉS KIADJA
DR. PATAI JOZSEF

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA

BUDAPEST, V., VADÁSZ-UTCA 11

Felelős szerkesztő és kiadó:
DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik minden hó
tizenötödikén

Telefonszám:
111-901

Kiadóhivatali igazgató:
VIRÁG GYULA

Előfizetési díj egész évre: 30 pengő.

SIRKÖVEK

Farkasréten, Margittánál

XII, Sasadi-út 177. 59-es végállomás, a farkasréti zsidótemető mellett. T.: 457-159

VISÓ MÁRKNÉ HÖLGYFODRÁSZ ÉS PARÓKAKÉSZÍTŐ

Speciális hajmunkák. Tartós hullám. Hajfestés szakszerűen. Budapest, Károly-körút 25, félemelet. (Király-utca sarok.) T.: 426-432.

BETEGTOLÓ
ÉS ÖNHAJTÁSÚ
KOCSIK, „DAC”
GYERMEKKOCSIK
nagy választékban

SIESTA
Löwy Imre

járműraktára. Budapest, VII. kerület, Damjanich-utca 49. T.: 420-656. Betegtolókocsi kölcsönzés. Kérjen díjtalan prospektust

LÁNGÁGY
FOTELÁGY
RECAMIER

PODMANICZKY-U. 19

Használt férfi, női ruhát,
fehérműt, cipőt, szőnyeget,
hagyatékot, egész háztartást,
zálogtárgyat és mindent veszek.

NUTOVITS

VIII., Népszínház-u. 26
Telefonszám: 340-967
VIDÉKRE IS MEGYEK

KARMEL

ארטה כשר

PENZIÓ

Budapesten
Andrássy-út
43. sz. alatt

TELEFON:
225-434, 225-664

Villamos és autobusz összeköttetés a város minden részébe. Elsőrendű családi penzió a város központjában, teljesen újonnan berendezve. Legnagyobb kényelem, modernül berendezett, szépfekvésű szobák folyó vízzel. Fürdőszobák. Bőséges és elismerten kitűnő konyha. Kívánatra diétikus ellátás. Figyelmes kiszolgálás. Abszolút tisztaság. Olcsó árak, hideg- és melegvíz. Referenciát a budapesti orth. rabbiság ad. Szobák napokra is igénybe vehetők. ELŐZETES SZOBAFOGLALÁS.

Szíveskedjék nagybecsű látogatásával bennünket megtisztelni.

Veszek lakberendezést

antik bútort, üvegcsillár
irodaberendezést, függönyöket

Schwarcz, Dob-u. 1. Tel.: 226-083

Hajszálak

végleges kiirtása villannyal. Szép ségápolás. Szemölcsirtás. Quarz. POLLÁK SAROLTA kozmetikai intézete, Andrássy-út 32, I. em. Cégem specialitásai (házi kezelésre): „Miracle” szőrtelenítőszer vagy „Miracle” szőkítőkenőcs. „Miracle” krém, szappan, puder, rouge, a kozmetika vívmánya. Kérjen prospektust! TANÍTVÁNYKIKÉPZÉS!

BARBIEN

KÉSNÉLKÜLI BOROTVÁLÓPOR

MINDENKIT MEGHÓDÍT.
Kérjen árajánlatot! BARBIEN
VEGYIPAR, Budapest, VI.,
Király-u. 30. Tel.: 426-210.

MULT ÉS JÖVŐ

SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF

ZSIDÓ LAP

XXXIII. ÉVFOLYAM 1943 SZEPTEMBER

DR. WALLENSTEIN ZOLTÁN pécsi főrabbi:

ÚJ ESZTENDŐ — ÚJ SZELLEM

Fordul az év s mégegyszer végigtekintünk a régin, az ötezerhét százharmon. Sok gond és megpróbáltatás volt benne. Ez az esztendő most elmúlt, de élményeinek emléke kell, hogy itt lebegjen közöttünk, mint jövőbeli cselekedeteink sarkaló ereje.

Őrségváltás a naptárban. Az idők mélyébe hull ismét egy év, anélkül, hogy enyhült volna viszontagságos életünk. Ez a tovatűnő esztendő felvetett egy sereg hitéleti problémát s most elmegy anélkül, hogy akárcsak egyet is megoldott volna. Itthagytá a kérdőjelek egész erdejét, a felkiáltójelek valóságos tengerét. Nehéz esztendő volt. Túléltek s most várjuk az újat. *Uneszáne taukef* imádsággal köszöntjük és a *bóruach hábó* Istenhozottjával fogadjuk az ötezerhét száznegyvet. Lapjai fehérek. Még iratlanok. Tehát reménykedhetünk. Jósoljunk is? Erre nincsen semmi szükség. Mi nem jósolgatunk. Mi hiszünk. Elsősorban az Istenben. És éppen azért, mert Őbenne hiszünk, azért hiszünk az Ő teremtményében is: az emberben. Nincs is itt szükség semmi jósolgatásra. Hinni kell. Az emberiségben, az emberiségességben, a jóságban, a szeretetben, a szabadságban, az igazságban, a tisztességben, a munka megbecsülésében, a kenyérben.

Raus hásónó napján elűzünk a lelkünkől minden szomorúságot. Fülünkbe csendül az *uneszáne taukef* imádsága: „*elvonulunk a Mindenható előtt, mint Meron fiai*“. Tudjuk, hogy, amint bölcseink magyarázzák, „*meredeken*“ át visz az utunk. De a tiszta eszmék magasságába vezető meredeket nem cseréljük fel a hazugság kényelmesen sima ösvényeivel. Szent a hitünk, hogy a divatos frázisvirágok el fognak száradni halandó elültetőikkel együtt, de minden mulandóságon túl örökig megmarad az Isten.

Égy másik magyarázat szerint úgy vonulunk el ezen a napon az Isten színe előtt, mint a *juhnyáj*, amely bölcseink értelmezésében az összetartozás, az együttérzés kifejező jelképe.

Ne felejtsük el tehát, hogy *lelki közösség* vagyunk. Túl kell néznünk a szűkreszabott helyi, hitközönségi kereteken. Meg kell hallanunk egymás hívását, egyházszervezeti, hitéleti, iskolai, jótékonyági kérdésekben. Meg kell hallanunk az Ősi Föld szavát, mely munkára hív. A legkisebb és legtávolabb eső zsidó szórványnak is éreznie kell, hogy ő az élő magyar zsidóság szerves alkatrésze és problémái

mögött háromnegyedmillió testvére áll. A *Kelál Jiszróél*: a zsidó közügyek iránti köteleességteljesítés, a *belső lelki fegyelmelés*, ez az újév parancsszava.

A talmud egyik mestere a „*Meron fiai*“ kifejezésnek egy harmadik értelmet is ad és Dávid seregére vonatkoztatja. Most, amikor háromszázhatvanöt holnap áll előttünk a titok félelmetes fenségével, lépünk elébe bátor hittel és harcrakész odaadással, mint Dávid hadseregének hősei. Nem elég a szó. *Tettek*re van szükség, hogy megtudjuk segíteni egymást. *Erőre* van szükség, hogy legyőzzük a lelki fertőzéseket.

Ne felejtsük el tehát, hogy amikor e szent napok áhitatában elvonulunk a Teremtő előtt, úgy megyünk el előtte, mint az *egyéni cselekedeteiért* felelős, meredeken járó ember. Úgy lépünk el az Örök Bíró előtt, mint a zsidóság nagy nyájának tagjai, akiknek *közösségi kötelességeink* vannak. És legyünk Dávid seregének a katonái, akik *harcos szolgálatra és áldozatra* is készek vagyunk zsidóságunkért.

. . . Újesztendő napján rá kell mutatnunk arra a megdöbbségre, amellyel a kikristályosodott zsidó sajátosságok feledésbe merülését nézzük. Ezekben a zsidó sajátosságokban benne van a legmagasabb rendű életszemlélet rendszere, többezeresztendő művelődés önérzete, tudatosult ösztönök nemessége, a jóság és az irgalom elve, a családiasság, az emberies gondolkodás, a megbocsátó szeretet és a meg nem alkuvó hűség. Röviden azt mondhatnám: benne van mindaz, amit gyűjtőnéven *zsidó felfogásnak* nevezünk.

Kohn Zoltán azt írja legutóbbi* cikkében: „*Nem mi cselekszünk, hanem az események cselekedtetnek bennünket; nem azok vagyunk, amivé tudatosan lenni akarunk, hanem azzá leszünk, amivé rajtunk kívül álló okoknál fogva kényszerülünk . . .*“ „*A zsidóság ma nem hittel-félelemmel, remegve tisztelt, örök, meg nem haladott szellemi értékek mámoros féltése: szentség, hit, vallásos hódolat, kultúra-szeretet, egyszóval egy bizonyos fajta szellemi dionizia lélekből fakadó szomjúsága többé, mint volt hajdanán, hanem tőlünk független erőtenyezők sorsalakító végzete.*“

Nagyszerű diagnózis. Teljesen igaza van. Mi mindig csak azt akarjuk, amit mások akarnak. Miért? Miért akar-

* Mult és Jövő, 1943. augusztus.

juk elveszíteni önmagunkat? A kialakult zsidó kultúra művelése nemcsak saját szellemi értékeinknek a megbecsülése, de az egyetemes emberi művelődésnek is haszna és érdeke. Olyan zsidó szellemre van szükség, amely tud is és akar is zsidó lenni. Shaw Don Juan-jának spanyol grandja az égi üdvösséget nem veszi sokba, de arra büszke, hogy szoboralakjában majd örökig él. Mi nem helyezkedhetünk arra az álláspontra, hogy mert eddig is eltengődtünk ebben a haldokló tunyaságban, ezentúl se mozduljunk ki belőle, hogy kövesedjünk meg tehetetlen közönyösségünkben, mint ama spanyol grand, így is bebiztosíthatva életünket és altasuk el a lelkünk mélyén felsikoltó zsidó hangot.

Új fejlődésre és új szellemre van szükség. A fejlődést nem lehet penészvirágos jelszavakkal megkötözni és nem szabad rozsdás bilincsekkel béklyóba verni. A *multnak* minden kincsét hiánytalanuul magunkkal kell vinni a *haladás* útján egy új *jövő* felé. Az európai kultúrasszimiláció nem jelenthet öngyilkosságot. Nem jelentheti saját hitünk elsekélyesítését, nem jelentheti saját szellemünk letagadását, nem jelentheti saját kultúránk elhomályosítását és nem jelentheti legdrágább lelki kincseink tudatlan és felületes elkótyavetyélését.

Alkotó, pozitív zsidó szellemre, határozott zsidó életmódra, eredetien zsidó lelkiségre és a közösség természetességét történelmi tudattal átérző zsidó életstílusra van

szükség, nem pedig a műrostos pótanyagokra: tovatűnő édeskés hangulatokra, elmosódó esztétikai hatásokra, élményszerű színrajzokra és mozgó eszmék nélkül elillanó kegyelet-narkotikumra.

Egyetlen utunk van: egyetemes jellegű és univerzális erejű eszmei tanításaink, sorsközösségi hagyományaink és történelmi multunkból táplálkozó életstílusunk lelki, vallási, szellemi, erkölcsi és kulturális belső rendszerének és a régi teljes zsidó vallásosság külső szépségének a maradéktalan vállalása és ápolása. Ha ezt nem vesszük tudomásul, akkor kibeszélhetetlen felelősség szakad ránk a mulasztásunk folytán bekövetkező egyéni megtántorodásokért és közösségünk megrendüléséért.

Példátlanul viharos vizeken indul el az újesztendő hajója. Új parancsok, új feladatok várnak ránk. Ne lankadjunk el. Ne ejtsük ki kezünkől a zászlót. Teljesítse mindenki szenvedélyes szeretettel a kötelességét a maga posztján. Akármilyen sötét is az ég, nem hulltak le a csillagok. Ezt tanítja a fizika törvénye. Ezt hirdeti a józan ész.

Ne alkudozzunk. Ne hölcselkedjünk. Ne kételkedjünk. Ne essünk kétségbe. Dolgozzunk felelősségtudattal. A többi már nem miránk tartozik.

A világtörténelem hajójának kormányrúdját nem haldandó emberfiak vezetik, hanem az Örök Isten irányítja.

Geskel Saloman: Ünnepi gyertyák

SÓS ENDRE:

MAKAI EMIL KIADATLAN VALLÁSOS ÉNEKEI (DR. HELLER BERNÁT IRATGYŰJTEMÉNYÉBŐL)

A századforduló évében jelent meg *Makai Emil* első verskötete. A címe így hangzott: *Vallásos énekek*. Kiadóként az *Athenaeum R.-Társ. Könyvnyomdája* volt feltüntetve. A vékony kis könyv élén a következő dedikáció állott: „*Szeretett tanárának, Bánóczi József úrnak forró hálája és tisztelete jeléül.*“

Az 1900-as *Vallásos énekek*-et egy fiatal rabbinövendék írta, akiből — nem lett rabbi. A papjelölt csakhamar pályát változtatott és ujságírónak ment. Mielőtt azonban végleg új utakra lépett volna, elkészítette még a *Zsidó költők* című antológiát és az *Énekek éneke* átköltését.

A *Vallásos énekek*-kel, a *Zsidó költők*-kel és az *Énekek éneké*-vel *Makai Emil* lényeges helyet foglalt el és érdekes szerepet játszott a magyar zsidó irodalom történetében. Legyünk igazságosak: a *helyzeti energia*, melyet képviselt és a *szerep*, amelyet betöltött, fontosabbak mai szemszögből nézve, mint alkotásainak esztétikai értéke.

Makai Emil egy elzsidótlanodó zsidóság számára mert *vallásos énekeket írni* Esztendőkön át készült erre a feladatra. A közelmúltban elhunyt nagy tudósunknak, dr. *Heller Bernátnak* a hagyatékában dr. *Scheiber Sándor* dunaföldvári főrabbi, akit a család a Mester iratgyűjteményének a feldolgozásával megbízott, több dokumentumot talált erre vonatkozóan. Ezeket a dokumentumokat dr. *Heller Imre* most rendelkezésemre bocsátotta, tekintettel arra, hogy — *Sebestyén Károlyon* és *Rubinyi Mózesen* kívül — talán én foglalkoztam legtöbbet *Makai Emillel*, akiről tavaly nagyobb tanulmányt is írtam (*Makai Emil. Halálának negyvenedik évfordulójára*. Libanon, 1942.)

Milyen *Makai*-kéziratok kerültek napvilágra dr. *Heller Bernát* fiókjából?

Mindenekelőtt napfényre jutott két olyan levél, amelyet *Makai Emil* (vagy ahogy akkor nevezte magát: *Fischer Emil*) a pesti hitközség tudós főrabbijához, dr. *Kohn Sámuel*hez intézett, akit felkért vallásos énekeinek átnézésére. Amikor ez a két levél íródott, a polgári időszámítás 1888-ik esztendejét jegyezték fel a naptárak. A *Vallásos énekek* című kötet pedig csak két esztendővel később jelent meg.

Makai Emil eredetileg sokkal bővebb terjedelmű, minden ünnepre részletesen kiterjedő verssorozat kiadására gondolt. Az *Athenaeum* azonban csak kisebb és — hogy úgy mondjuk — világiasabb kötetet megjelentetésére volt hajlandó. Nem lehetett tehát az istentiszteleti rendnek megfelelő gyűjteményt publikálni. (*Makai Emil*, például, külön énekeket készített az egyes ünnepekkel kapcsolatosan az istentisztelet minden mozzanatához. Más éneket írt „*a Tóra kivétele előtt*“-re és „*a Tóra visszahelyezése után*“-ra, stb.)

A *Vallásos énekek* elmaradt, szélesebb alapokra tervezett kiadásához *Makai Emil* már 1888-ban sok olyan költeményt írt, ami a *végleges kötetbe* azután nem kerülhetett. E költemények közül, amelyek ugyancsak dr. *Kohn Sámuel*től jutottak dr. *Heller Bernát* birtokába, adok közre az alábbiakban hat darabot. Hat kiadatlan vallásos éneket. Meghatódottan másoltam le a régi, sárguló lapok apró betűit.

Ne felejtjük el: ezek az énekek 1888-ban íródtak! Olyan időszakban, amikor *Babits Mihály*, *Kosztolányi Dezső* és *Tóth Árpád* még nem alkották meg a modern műfordítási nyelvet, amelynek alkalmazása később a régi héber költők átültetését is könnyebbé tette és előmozdította a vallásos hangulatok, bibliai képek, zsoltáros fordulatok felhasználását, lerögzítését, kifejezését a magyar irodalomban... *Makai Emil* — hár ma kissé primitív hangszerelésűnek és közhelyeket éneklőnek tűnik fel — 1888-ban komoly szöbűvész és nyelvművész volt, akit a maga idejében nemigen szárnyaltak túl. Az itt következő hat verse irodalomtörténeti dokumentum és szellemtörténeti érdekesség mindazok számára, akik a verseket 1943-ban is szeretik.

I.

SZOMBATON

(A TÓRA KIVÉTELE ELŐTT)

Hűség, te néked, népünk zászlaja,
Te könyvek könyve, nagy tanok tana,
Te élet fája, ég-föld tudománya,
Hűség te néked, Isten adománya.

E zászlót vittük ezred éveken,
E zászlót hittük tenger vészekben,
Ezer veszélyben hűn mellette állván,
E zászló vitt át sors ezer vizályán.

Békében gonddal, híven őrizők,
S szívünkbe zártuk, jövőn zord idők,
Ellen ha tört ránk, fennen lobogtattuk
S vívmányait az embernemnek adtuk.

Légy áldva, népünk tiszta zászlaja,
Oh tőled el nem pártolunk soha,
S te, kit imád az örökkévalóság,
Oh áldd meg népünk büszke lobogóját.

II.

SZOMBAT

(A TÓRA VISSZAHELYEZÉSE UTÁN)

Te vagy, ki vezérled e pálya szülöttjét,
Csak tükröd a végtelen és az öröklét,
Mind vissza ragyogja fenségteli képed',
Hódolva, imádva elismer a néped.

Te vagy az egyetlen és Te vagy a minden,
Népeddel, a hűvel, Te örökös frigyben.
Oh nézz a szívünkbe, oh halld ez imát:
Senkit Te kívüled e nép nem imád!

Senkit Te kívüled, ki hat nap alatt
Alkottad a földet s a csillagokat,
S örökkön örökké intézed a rendet,
Melyben a világűr bolygói kerengnek.

Te vagy, ki szívünket magadhoz emelted,
Te vagy, ki e népet egykor kiszemelted,
Hogy ő legyen első, ki hirdeti itt
A Te diadalmad', a Te tanaid'!

III.

RÓS HASÓNÓ

(A TÓRA KIVÉTELE ELŐTT)

A harsonaszóra, a harsonaszóra
Oh szállj ma magadba, ki vágyol a jóra!
A földi halandók ítélete lészen,
Ne várd, míg az Úrnak ítélete készen.

Oh szállj ma magadba, gondolva jövődre!
Nincs vétek a földön, mely titok Előtte,
Meglátja sötétben nyomát a bűnöknek,
S kiméri jövőjét a földi szülöttnek.

Villáma a bűnöst lesujtja a mennyből,
De szigorúsága s haragja megenyhül,
Szívünkbe' ha sarjad bűnbánat, imádság,
S jótett bizonyítja szívünk javulását.

Boruljon e nép hát Előtted a porba,
Könyörgve, szavad ne fordítsd ma szigorra,
Kegyedbe fűrösszed a Benned hívőket,
S kímélje kegyelmed a tévedezőket.

IV.

JOMKIPUR ESTÉJÉN

Kibékülve ellenséggel,
Kibékülve földdel, éggel,
Tiszta szívvel ide térünk,
Mindenkit kiengesztelve,
Minden jóval frigyre kelve,
Tőled, Isten, áldást kérünk.

S. Fr. Beer: Semá Jiszráél

Nincs közöttünk sértő, sértett,
Nincs szívünkben önzés, érdek,
Minden földit elfeledtünk,
Magába szállt minden lélek
S szellem-világ, szellem-élet,
Most a te lakóid lettünk.

Feltáru, mit fátyol rejtett,
Való lesz, mit szívünk sejtett,
Ha Istenhez tér a szellem,
S lelkünk erőt, irányt nyerve,
Ujra tudja, hova, merre
Tartson itt e rengetegben.

S míg imája száll az ajknak,
S míg a testnek vágya hallgat
S megtisztulva lejt a vérünk:
Mindenkit kiengesztelve,
Minden jóval frigyre kelve,
Tőled, Isten, áldást kérünk!

V.

**A BOLDOGULTAK
LELKI ÜDVÉÉRT**

Szívünk dobban meghatottan,
Holtakról emlékezünk.
Kik itt jártak, tűnő árnyak,
Oh azokért könnyezünk.
Vigaszt lelni hogy is bírjunk?!
Csak zokogunk, sírva sírunk.

A bűn keresztül megis rezdül
A vigasznak sugara,
Oh ki sejtí, meg ki fejtí,
Hol a boldogabb haza?!
Síron innen: örök válás,
Ott túl: örök viszontlátás.

S e világban nem hiában
Éltek, küzdtek a dicsők,
Övéiknek és a hitnek
Védő fenntartói ők;
És mi tartjuk fenn nevüket,
S áldva áldjuk emléküket.

Leborulunk, földre hullunk
Te előtted, Istenünk,
A jövőnket Te így szótted,
Rendelkezz hát mi velünk.
Síron túl és síron innen
Benned bízunk, örök Isten.

VI.

SZUKKOSZ ESTÉJÉN

Hálát rebegnek ajkaink Te néked,
Aki jósággal árasztod el néped,
Ki sátrat és gyümölcsöt adsz nekünk,
Oltalmazó, tápláló Istenünk.

A sivatagban midőn bujdokoltunk,
Hajléktalan bolyongók ott se voltunk,
S legyen a sorsunk bármily mostoha,
Az Úr kegyelme el nem hágy soha.

Hajlékot nyujt a pusztán tévedőnek.
Gyümölcsöt, kenyeret az éhezőnek,
Termést a földnek, áldással teli, —
Ki népe sorsát szívén viseli.

MARTIN BUBER:

ÚJÉVI PRÉDIKÁCIÓ (BÁL-SÉM LEGENDÁIBÓL)

Az év első napja delelőn állt és a levegőt betöltötte a sófár zengése. Minden utca visszhangzott tőle: sőt, a tanítványok közül nem egy látni is vélte, amint a hangok különös, izzó fényköröket vonnak a koraőszi nap szürkeségébe.

A Bál-Sém házában ott ültek a tanítványok az ősrégi, hosszú asztal körül, amely lábát a földnek feszítette, ma — úgy látszott — szilárdabban, mint valaha, hogy így dacoljon az idővel. Egyesek kitekintettek a fénykörökbe, mások felnéztek a megfeketedett falakra, mintha azt várták volna, hogy a következő pillanatban eltűnnek és feltárják a titok birodalmát.

Az ebédutáni áldást már befejezték és a Bál-Sém elkezdte az újévi prédikációt. A tanítványok nem tudtak az arcába nézni, de ha behűnták szemüket, a szavak egymásután eléjük léptek és arca volt mindegyiknek: villámló az egyiknek, pokolsötét a másiknak, a harmadiknak tiszta és szelíd, mint Isten szeretete a világ iránt. Behűnyt szemmel ültek ott az ifjak és vének és figyeltek és láttak.

És a Bál-Sém beszélt. A Bál-Sém hangja általában olyan volt, mint mikor érc pendül az ércen halkán, csak mélységes ima közben vegyült hozzá néha a pacsirta dalolása. De az újév napján új és más volt a hangja. A sófár lihegett belőle, a sófár vált benne emberi hanggá. Először a *tekia* riadója rázta meg a lélek kapuit. A felszabadult lelket úgy ölelték körül a *sevarim* hullámai, mint a vágy remegése; a *terua* hangos ujjongása szárnyalt vele a megváltás felé.

És az ige, amelyről a Bál-Sém beszélt, az újévi ige volt: *Fujj a nagy sófárba, szabadulásunkra!*

Fujj a nagy sófárba — így kiáltott az Úrhoz —, ha az év köre görbül és mindenek lelke lemerül a sötétbe, hogy újjászülessék. Gyermekeid elsatnyultak a viharok lehelletétől. A sivatag forrósága kiszárította csontjukat. Ime: éved köre bezárul és a forduló sötétje küldi már hullámaid; fujj a nagy sófárba, ó, Urunk, új születésre!

A Te szenvedésed kínozza el kezünket és gyenge lett már az életre. A Te hollyongásod űzte lábunkat és már szilárd talajon is ingadozik. Te küldted a férget szívünkbe és féregrágtá lett, mint a beteg lomb. A Te küldötted tette homlokunkra kezét és gondolataink jéggé dermedtek. Fujj a nagy sófárba, ó, Urunk, szabadulásunkra!

Az Úr küldöttje felragadott engem éjjel és kivitt és az űrben álltam. Az éj nagy teherként nehezedett vállamra és az éj hömpölygött lábam alatt. És a küldött szólt: „Láss!” A sötétség eloszlott, könnyedén álltam a világos űrben és láttam. Köröt láttam két mélység között — keskeny, kerek hegygerincet. A körön belül pedig vörös mélység tárult fel, mint egy vér-tó és a körön kívül fekete mélység tátongott, mint egy éjtenger. Láttam: egy ember ment a hegygerincen, mintha vak lett volna, ingadozó lábbal, — két gyenge keze jobbról is, balról is a mélységhez ért és melle üvegéből volt és láttam, hogy szíve remeg, mint beteg lomb a szélben és homlokán ott volt a jég bélyege. És az ember mind tovább ment a hegygerincen, anélkül, hogy jobbra-balra nézne és már közel volt a kör végéhez, amely az eleje is. Kiáltani akartam, de látásom megbénította nyelvemet. Hirtelen felpillantott az ember, jobbra-balra nézett, megbotlott és a mélységekből karok emelkedtek, hogy megragadják. Ekkor a küldött megérintette ajkamat, nyelvem megoldódott és felkiáltottam: „Tárd ki szárnyaidat és repülj!” Ekkor az ember kitérte szárnyát és nem volt többé gyenge és béna. A hegygerinc eltűnt lába alatt, a vér mélységét elnyelték Isten forrásai, — az éj mélysége eloszlott Isten fényében, — és az Úr városa volt ott, nyitva mindeneknek.

Ime: a kör a mi évünk. Keskeny, kerek hegygerincen járunk, két mélység között és nem látjuk a mélységeket. De ha elérünk a gerinc végére, amely az eleje is, félelem és remegés tör reánk, mint az Úr vihara, az Úr villáma

cikkázik végig a mélységek felett, meglátjuk őket és megingunk. De a sófár megzendül felettünk, megragadja lelkünket és magával viszi és minden egyes sófárhang sok lelket visz a szárnyán. És a sófárhangok felszárnyalnak az egekbe. És az egek felfigyelnek és félelem és remegés tör reájuk, mint az Úr vihara és megharsan a világsófár. És a világsófár szárnyán viszi a lelket, amely a mi lelkeinkből született és a Messiás lelke. A világsófár hangja felrepül a titok birodalmáig, szárnyával kopog a kapun, a kapu feltárul — és nincs többé sem kapu, sem fal, hanem az Úr városa van ott, nyitva mindeneknek!

Fujj a nagy sófárba, ó, Urunk, a lélek születésére!

*

A Bál-Sém hangja úgy zengett, mint a sófár, míg el nem hallgatott. Azután felkelt, szobájába ment és bezárkózott. Vele együtt felkeltek a tanítványok is és kimentek. Úgy jártak az utcán, mint az álmodók: üres tekintettel és riadtan. Volt egy kis házuk a város szélén: ide szoktak összegyűlni és elmélkedni az örök kérdésekről. Ide mentek most is és felettük lebegett a Hang szárnya.

Elt azonban akkor a Bál-Sém házában egy fiú, akinek József volt a neve, de mindenki csak Joszelenak hívta. Amikor a Mester szobájába vonult, társai pedig mind elmentek a város szélén levő házukba, egyedül ő maradt ott a hosszú asztal mellett, mert nagyon is fiatal volt ahhoz, hogy a többiek magukkal vigyék elmélkedésük helyére. Ott ült a megfeketedett falak között és vállán érezte a Hang szárnyát. És amikor a késő délután első árnyai aranybarna remegést vetítettek az asztal fehér terítőjére, Joszele a kezébe hajtotta fejét, mert félt a Hang szárnyától, amelyet vállán érzett. Szorosán egymáshoz kulcsolt és szemére szorított ujjai sötétségbe borították, de a sötétségben fény támadt és úgy énekelt hozzá, mint a Hang, amelytől félt. És mint amikor a sokáig visszafojtott könnyek nagyhirtelen feltörnek, oly robbanó erővel támadt Joszelenak az érzés: most, most jön Masiach! A szoba kitágult, a falak eltűntek és a fiú előtt fény sugárzott szerte, mint egy óriási nap. És Joszele a fény felé rohant. De nyilaló, kijózanító fájdalomként állta útját az ajtó. A fiú egy pillanatig látta, amint keskeny hegygerincen áll, két mélység között, az Úr villáma cikkázott előtte és ő elborzadt és megingott. De akkor megragadta őt az Erő, a cherubok karmaival, és a Hang zúgott és a fény a szívébe hullott és lángolt. Joszele kinyitotta az ajtót és kifutott; végigfutott a város utcáin, rohanva futott, míg a tanítványok házáig nem ért. Itt megállott, talpa, torka megfeszült és ő felkiáltott: „Masiach!” De mély csend volt körülötte, csak az ő hangja zengett és elenyészett, igen lassan és olyan volt, mint a Hang, melynek szárnyát a vállán érezte. Kényszerítette szemét, hogy feltekintsen és addig erőlködött, míg végre látott. Ott ültek mind a társai, hosszú, körívű sorban, mindegyikük szája összeszorítva, mindegyikük tekintete a távolba nézett és egyikük sem mozdult. Joszele hallotta, amint a hangja felkiált: „Most, most jön Masiach!” és hallotta, amint a hang elenyészik, dermedt csendben. Ekkor a fiú lelke felrepült a Hang szárnyán, odarepült az egyik tanítványhoz, keblére borult és Joszele így szólt: „Nachum, emlékszel-e még, hogyan böjtöltél sabbattól sabbatig, hogy elhívd Masiachot? Emlékszel-e még, hogy a földön feküdtél az utolsó napon és homlokodat a padozathoz verted és én eljöttem hozzád és együtt sírtunk és imádkoztunk? Nézd, jön Masiach!” De amaz hallgatott. Ekkor a lélek elfordult tőle, odarepült a másodikhoz, halántékához símult és Joszele így szólt: „Mendel, láttam egyszer, amint tűz fölé hajoltál, hogy fürtjeid megperzselődtek a lángon és ajkad ezt suttogetta: Masiach! Láttalak egyszer felemelt karral, amint kezedet ráztad az ég felé és ajkad ezt suttogetta: Masiach! Mendel, most jön!” De amaz hallgatott. Ismét elfordult a lélek, odarepült a harmadikhoz, végigsímította kezét és Joszele így szólt: „Méir, hallottalak, amint varázst

űztél a vizekkel és a szél süvöltésébe kiáltottad sötét ígédet. A varázst elmosták a vizek és az ígét elfujta a szél. De most, Méir, figyelj, most jön, hallod, hogy jön? Méir, menjünk elébe!“ De amaz hallgatott. Joszele rátekintett társaira, lelkével pillantott reájuk és látta: nem hallották szavait, látta, amint figyelik távoli léptek neszt. Ott ültek, hosszú, körívű sorban, figyelték távoli léptek neszt és a távolba pillantottak. Ekkor egyszerre reátört Joszelére a magányosság, hideg, kemény kezét a fiú nyakára tette; a kéz karmai testébe vájtak, a kéz úgy nehezült nyakára, mint egy óriási, húsbavájó pecsét. És Joszele látta, amint a fény kilebben szívéből és kihúny. És Joszele érezte, amint a szárny lesorvad válláról és lehull. És Joszele szólni akart, de hang nem jött ki torkán. És Joszele futni akart, de nem tudta emelni lábát. És Joszele leült a többiek közé és a távolba pillantott és figyelte távoli léptek neszt.

Így ültek együtt, míg feljöttek a csillagok. Ekkor elmult róluk az ígélet és visszatértek a városba. És Joszele szobájában állt, mintha vak lett volna, ingadozó lábbal, két gyöngye keze jobbról is, balról is a mélységhez ért és szíve remegett, mint beteg lomb a szélben és homlokán ott volt a jég bélyege.

Fordította: G. Tolnai Éva

MEZEY BÉLA (1897—1943)

Az újabb magyar zsidó szépirodalom egy ígéletének elvesztéséről kell szomorodott szívvel beszámolnunk: Mezey Béla, akinek tollától a magyar zsidóságnak még oly sok reményvalója volt, aránylag fiatalon, 46 éves korában Nagyváradon váratlanul elhunyt.

Mezey Béla Erdélyből jött, Nagyváradról, az irodalmi tehetségek e nagy kincsesbányájából. A megszállás két évtizede alatt egy sajátos, különös színekben csillogó magyar irodalom fejlődött ki Erdélyben,

melynek hangját, tartalmát és irányát Erdély különleges adottságai szabták meg. És ez a különleges transzylvániai jelleg nemcsak a magyar irodalomban jelentkezett, hanem az erdélyi zsidó irodalomban is. És ennek az erdélyi zsidó szépirodalomnak, az erdélyi zsidóság lelkének volt Mezey Béla egyik legjelesebb kifejezője.

*

Mezey Béla csak két novelláskötetet hagyott reánk: az egyik az *Ősök és hősök*, a másik a *Velencei aranyak és egyéb elbeszélések* címet viseli. Ezekben a kötetekben valóban azt kapjuk, amit a szerző ígér: novellákat. És ezekben a novellákban drámai feszültség, élet és cselekmény van.

Mezey Béla helyben és időben egymástól távoleső környezetbe és korba helyezi, helyesebben szemléli, találja meg alakjait, ezeket a szorongatott, nyomortól gyötört embereket, akik nem feltétlenül szerencsétlenek és boldogtalanok, mert a maguk módján, a maguk hitével, már gyerekkorukban megtalálják és megszerzik azt az egész életre szóló vigaszt, amely mint örökmécs, lelkükben pislog egészen a sírig. Mezey Bélának írói erénye,

hogy pontosan ismeri a részleteket s az árnyalatokat, amelyek irányítják és szabályozzák embereinek magánéletét, földi és égi kapcsolataikat, azt a családiasan meg-hitt viszonyt, amelyben Istennel és azokkal a természetfölötti személyekkel vannak, akikről azt hisszük, hogy vágyaikat, imáikat, könyörgéseiket és kéréseiket nagyobb eredménnyel, kedvezőbbben, sikerebben tudják közvetíteni az ég Urához. De túl a mákony és malaszt értelem-től független világán, Mezey Béla zsidó szívével meg-érezte a szenvedések nagyságát akkor is, amikor az nem rikítóan szembeötlő, hanem magánügy: igen, magánügy abban a szent és fenséges értelemben, ahogy az emberek milliói személy szerint kénytelenek elviselni betegségeket, gyászt, kiábrándulást és csalódást (*Az a ravasz Reb Smáje!*). Mezey Béla a művésze annak, hogyan lehet névtelen kis zsidók magánügyeit a megírás, kifejezés, megjelenítés és ábrázolás segítségével közüggé tenni (*Chájele mostohát kap*). Ne gondoljuk azt, hogy az életnek csak a sötét, szomorú, kétségbeejtő és leverő eseményeit és színeit keresi. Észreveszi a mulatságosat (*A rendőrt letartóztatják*), feljegyzti a humorosat (*A fizető páciens*) és együtt örül azokkal, akik a „majdnem bajból“ a „biztos öröm“ szigetére úsznak ki szerencsésen (*Az én részvénytársaságom, Egy purimi „sláchmonesz“ története*).

Ezek közül sokra hosszú ideig fog visszaemlékezni minden olvasó, mint olyan dolgokra, amelyekre szívesen és örömmel gondol az ember, mint mindenre, ami kedves és bájos. Mert ez a két jelző ömlik ki az emberből az első pillanatban, amikor elolvasás után leteszi Mezey Béla könyveit.

*

Mezey Béla Erdélyben, a műveltségi körök találkozó-jában élt s ez nyomot hagyott írásain is. Salom Asch, Martin Buber és Mikszáth Kálmán tanítványa volt. Mestereinek hatása azonban nem fojtotta meg egyéniségét. Helyét Ujvári Péter és Kiss Arnold mellett látom, akik most bizonyára szívesen fogadják a mennyei folyóirat szerkesztőségében.

Gervai Sándor

SZILÁGYI GÉZA:

PROLÓGUST VAGY EPILÓGUST?

Írhatnak rólatok már epilógust?

*Zord történelmetek soha se zárul,
S létetek vad csodája folyton ont gyászt.*

Írhatnak rólatok már epilógust?

*A végtelenből ered utatok,
A végtelenen át kanyarog le-föl,
S végnélkül belereng a végtelenbe.*

Nem írhatnak rólatok epilógust.

*Nektek sok ezredév csak pillanat,
Millió vihar csak percnyi villanás volt.*

*Százszor ítélt halálra titeket
Hóhérvégzet, de bárdja mégsem ölt meg.*

*Ti sose végzők, örök újrakezdők,
Mély multatok csak kezdet kapuja,
Kapu, mely tágasabb jövőre tárul.*

*S jövőtök hosszabb lesz, mint multatok,
Ha hős-kemény lesz mártír-akarástok.*

*Nem írhatnak rólatok epilógust,
Még csak prológust, még mindig prológust!*

SASS IRÉN: HEVESI SIMON, A PAP

A hitközség kiírta a pályázatot a Rumbach-templom rabbi-állásra. Utána — legalább is így hallom — nem-sokára kiírják a pályázatot a Dohány-templomban is. Megpróbálják tehát majd, papot állítani *Hevesi Simon* árván maradt szószékére. Bizony, nem lesz könnyű feladat.

Hevesi Simon alakja még annyira közöttünk jár, emléke még annyira élő, hogy a vele való összehasonlítás példátlanul meghendikeppel mindenkit, aki utódjául jelentkezik. Ha pap lennék, semmikép se jelentkeznék a helyére. Az olyan egyéniség, amilyen *Hevesi Simon* volt, — a szokványtól annyira elütő, — ha eltávozik az élők közül, egyéniségének stílusát meghatározza és az emlékezetben márványszerű szilárdsággal formálja meg. *Hevesi Simon* a szószéken ma már örök pozitúra; lebilincselően szép, előkelő, elegáns lekipásztor, síma és kifogástalan diplomatája az Istennek. Minden utódja számára kívánatos lenne, ha hasonlítani tudna hozzá, de egyiknek sem fog ez sikerülni. Mert a zsidó pap, úgy, ahogy azt *Hevesi Simon* önmagában élénk állította, az ő legsajátabb és legegységesebb műve volt. Vele született és — legalább is egyelőre — meg is halt vele.

A katolikus papi stílus, a mód, ahogyan a katolikus pap külső és belső cselekvéseivel hivatását gyakorolja, évezredek tradíció tudatos eredménye, stílus, melyet a katolikus pap a világ minden részén épűgy magára ölt a papnövelében, mint a reverendát. Tehetség, elhivatottság, becsület, buzgalom, szuggesztivitás, árnyalatokat változtathat ezen a stíluson, a lényeg azonban ugyanaz marad a kis falusi plébánosnál csakúgy, mint a püspöknél, vagy érseknél. A protestáns papoknak is megvan a maguk, fiatalabb és közvetlenebb. prédikatori stílusuk, mely a protestáns pásztorokat is közös nyájja avatja, egységes tömeggé teszi. És megvan a stílusa a diaszpóra zsidó papjának is. Ebből a stílusból nőtt ki

Hevesi Simon. Alkotott valamit, ami szerintem több, mint papi hatása, tudományos művei, szónoki készsége, tanári működése, közéleti szereplése, mert mindez benne van, mindez csupán egy-egy eleme az alkotásnak, amit *Hevesi Simon-stílusnak* lehetne nevezni. Ezt a stílust meg kellene őriznie a szemináriumnak, *Hevesi Simon* tanítványainak és mindazoknak, akik kortársai voltak s valami szerepük van a jövő papi nemzedékek nevelésében. Fel kellene dolgozni ezt a stílust irodalmilag és pedagógiailag, meg kellene tartani egy-egy későbbi, eljövendő, fiatal pap számára, aki majd szellemi, lelki és fizikai adottságok birtokában alkalmassá válna arra, hogy egy új *Hevesi Simont* állítson a hívek elé. A zsidó papot olyannak, amilyennek a lényeg mellett formát, az értelem mellett artisztikumot, az egyéniség masszivitása mellett az elegancia könnyedségét is kereső, művelt, kulturált zsidó értelmiség, a maga lelki vezetőjét elképzelni tudja.

* * *

Nem egyszer gondolkoztam rajta, milyen más élet-pályán tudtam volna még elképzelni *Hevesi Simont*? Gondolom, talán egy nagy ideg orvosnak. A papokhoz az orvosok közül leginkább az ideg orvos hasonlít, mert tudománya művészetből és intuícióból, irodalmi és filozófiai elemekből tevődik össze. Az a nyugalom, az a mindig egyenletes, nyájas szelídség, mely *Hevesi Simon* lényéből sugárzott, ideg orvos rendelőben is épp úgy hathatott volna a lelkekre, mint a szószéken.

Egy utcában laktunk, átellenes házakban. Nagyon gyakran láttam őt „civil“-ben, reggeli sétája alatt, a napos oldalon. Nem zavartam meg azzal, hogy ráköszöntsek; (ha ő vett előbb észre, lehetetlenség volt a köszönésben megelőzni;) némán mentem utána és figyeltem őt. Sose láttam lomhán járni. Ahogy ment, járásában benne volt az egész ember: csupa harmónia és kiegyensúlyozottság. Ki nem hangsúlyozott „én“ és mégis képtelen arra, hogy belevevessen a tömegbe. Az utca nagy, szürkítő olvasztókemencéje sem tudta elnyelni. Az a feketeruhás, csendes sétálgató, daliás, szép öregúr, az aszfalton is „valaki“ volt. Szószék nélkül is.

* * *

Papos volt, anélkül, hogy *kenetteljes* lett volna. Mert *született* pap volt és nemcsak *azzá* lett. A „*papos*“-ság (a maga legszebb és legjobb értelmében) nem szükségszerűen lekipásztori tulajdonság. Láttam már kitűnő pedagógusokban, írókban, orvosokban és sok van belőle a nemcsak jó, de okos anyákban is. A *paposság*, az valami testi és lelki tisztaság, valami alázatosság és szerénység, felülállás a mindennapi élet apró és gyakran visszataszító jelenségein anélkül, hogy ez a *felülállás* egyszersmind *lenézését* is jelentené, az alatta bukácsoló, kis életnek. A *paposság* a legszebb emberi tulajdon-

ságok közös gyűjtőneve. De azok a papok, akik *paposaknak* akarnak látszani, rendszerint ott vétik el a dolgukat, mikor ezt a sokrétű és nagyon differenciált magatartást egyszerűen *kenetteljességgel* akarják helyettesíteni. Vagy pláne *pátosszal!* Micsoda durva tévedés! Hiszen, ami *papos*, az mindig valami halk, szelíd, gyöngéd és pasztelles; nem tűri a szellemi tarka-barkaságot és a formai rikoltást. Nincs szüksége lendületes, nagy gesztusokra, sem tenor, vagy baritonszínű érchangokra. Mindebből csak egy kevésre van szüksége, de az a kevés úgy elegyedik benne, hogy valami más, valami új, lágy, meleg és szívhezszóló egészet ad. Stentori hangon Istenről beszélni, levegőt pofozó, hatalmas gesztusokkal a szeretetről prédikálni: óriási stílustalanság. *Hevesi Simon* lágy, kissé fátyolozott, sohasem erőltetett hangja, puha, kerek gesztusai, tökéletes *papos* stílusú volt. Hogy miképpen viszonylik hozzá és általában az igazi, *papos* paphoz hasonlítva a *kenetteljes*, vagy *patetikus* pap, azt talán leginkább zenei példákkal tudnám ábrázolni. Például a IX. szimfónia

Hevesi Simon
(Csillag István plakettje. Országos Magyar Zsidó Múzeum)

végig orgonán játszva, ez a kenetteljes pap és *Mozart* hangszerezve, ez a „lendületes“, patetikus pap.

Micsoda távolságra vannak ezek *Hevesi* Simontól!

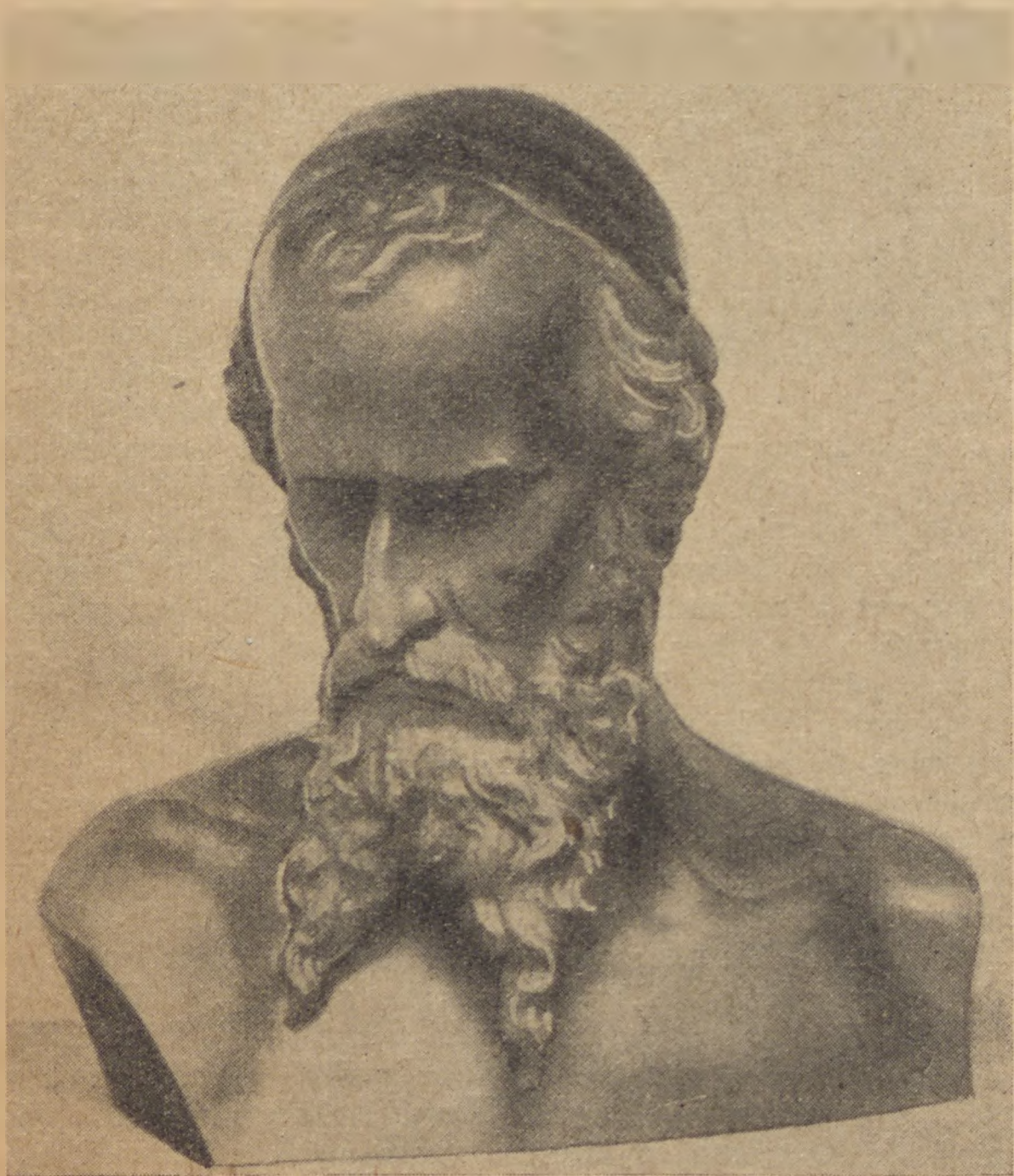
* * *

Van aztán olyan pap is, akinek gyökerei átfúródnak a kétezer éves diaszporán, egyenesen bele az ősi, zsidó psziché talajába. Ez a megrázó, nyugtalanító, lelketostorozó, aszkétikus, prófétai stílusú pap. Ilyeneket talán az ortodoxia adhatna, ha képesek lennének arra, (amire csak a legkritikább esetekben találhatunk példát,) hogy a lényeg mellett a formát is figyelembe vegyék és bizonyos kötöttségeken, bizonyos szűkrehatároltságokon túlnézzenek. A bécsi *Chajes* ilyenféle pap volt, de ő se volt ortodox. Ezek a papok felkavarják és megnyergelik a zsidó lelket, cselekvésre és eszmélésre kényszerítik a zsidó értelmet, egész lényük láng, mely világít és egyben gyújtogat. Ezek sebeket tépnek, hogy utat engedjenek a belül felgyülemlett geunynek. Szigorú, zordon, útmutató, parancsszó nélkül is parancsoló papok. A diaszpóra asszimiláns levegőjében nemcsak igen ritka, de majdnem korszerűtlen jelenségek.

* * *

Hevesi Simon nem ilyen pap volt. Ő nem tépett sebeket a lelkeken, ő simogatott és melengetett. A francia szellem fölényes hölcességének alapján állt, mely szerint: „mindent megérteni annyi, mint mindent megbocsátani“. Megértette nyája kicsinyességét, földhöztapadtságát, alpáriságát, hálátlanságát, megértette az ellene való méltatlan vétkezéseket is, nagyon szépen, nagyon *hangsúlytalanul* tudott megbocsátani, (most egy meghatározott személyre gondolok, aki *Hevesi* Simon előtt ment el s akivel szemben szintén példátlanul finoman, hölcesen és emelkedetten gyakorolta ez a nagy pap az ő szép megbocsátását,) tudta a híveit elfogult, jó apa módjára minden hibájukkal együtt szeretni.

És a hívek, ez a rakoncátlan, méltatlan, felnőtt-gyermek tömeg, napról-napra jobban érzi, mit és kit vesztített *Hevesi* Simonban. Nagyon friss még a sír odakint a temetőben, nagyon új még fölötte a márvány, de azt a már-

M. Antokolsky: Zsidófej

ványt máris elborítják a zsidó emlékezés kavicsai és virágai. Zarándokolnak a hívek szelíd és jó atyjuk sírjához, elviszik lelküket, bánatukat, szorongásukat, hálájukat és szeretetüket is lerakják a sírra. Kevés valami meghatóbb van, mint egy-egy szál ilyen árva virág, a fekete márvány-alapon öklömnyi darab kavicssal megrögzítve, hogy el ne fújja a szél. Mintha az, aki a virágot odahelyezte, azt akarná, hogy az ő virágja pedig mindenképpen a helyén maradjon, hogy *Hevesi* Simon, aki most már odafönt mindent tud és mindent lát, letekintve az égből, meglássa az ő virágját, okvetlen meglássa és megtudja belőle, hogy földön, márványkövön, életen és halálon túl, egyik kis, eltévedt háránya szíve egész melegével, mindörökre ragaszkodik hozzá.

És a szelíd, jó pap, ha lenéz az égből, biztosan meglátja a gyülekező kavicsokat és magányos virágszálakat, és megértőn, megbocsájtón mosolyog. Az ő nyája, itt a földön, talán bánatot, hántást, keserűséget is okozott neki. De oda túlra már csak azt küldi el önmagából, ami a legjobb és legszebb benne: a hálát, az emlékezést, a köszönetet.

* * *

A hitközség tehát a közeljövőben megkísérli majd betölteni *Hevesi* Simon árván maradt helyét. Lehet, hogy hamarosan új pap áll majd a szószékre. De *Hevesi* Simon mindörökre hiányozni fog onnan mindazoknak, akik őt arról a szószékről hallgatták.

JOSEF WERTHEIMER (1800—1887):

AZOKHOZ, AKIK MEGVETIK IZRAELT

*Almélkodva csodáljátok meg az ókori szobrot,
bárha idő foga rajt', bárha a rozsdá eszi.
Ájtatosan majd hogy leborultok előtte a földre,
bércen, tengeren át tartotok egyre felé!
Ámde a szobrot, a távoli szent ókor hagyatékát,
mely ma is ép s eleven, s aki faragta, is él,
azt tovarugjátok, követ is halmozva föléje,
csak mert rozsdássá tette a zúzos idő.*

Komlós Aladár fordítása

BALÁZS MIKSA:

A CSIPKEBOKOR

*Van, aki száll, és van, aki dalol,
hallják a hangját távol valahol.
Az ő helyéről ha nem is jut el,
dala helyette deli táncra kel.*

*Ó, milyen boldog, áldott, égi holmi,
mikor a világ vége kezd dalolni,
mikor a sötét felhő kigyullad,
mikor az alvilágba száll a nap.*

*Mikor a szó a pusztában kiált,
mikor látjuk a koronás királyt
törvényt osztani a hegy tetején,
és a pusztában felragyog a fény.*

*Ahol sötét ködoszlop járt idáig,
a felhőoszlop tűzszloppá válik
s az éj, mely csillagfényben is szegény volt,
tüzelni kezd, akár a nyári égbolt.*

* A fiatalon elhunyt poéta sajtó alatt levő verskötetéből.

VIRÁGNÉ LUSTIG SÁRI: HANNA NÉNI

ÉDESANYÁM ÁLDOTT EMLÉKÉNEK

— Hanna, gyere el az ablaktól!... — mondta a dájon a feleségének. Kint alkonyodott. Az alacsony vidéki ház kis ablaka előtt szomorú menet haladt el. Szomorú temetési menet. Ki tudja, hányadik már az utóbbi hetek óta?! Ki számolta a sok férfit, nőt és gyermeket, akit a kérlelhetetlen járvány egymásután kitépett a kis község kebeléből? Ki számolta volna őket? Senki. Talán egyedül Hanna néni.

Mert mióta a tavaszi áradások a megduzzadt, zúgó hegyi patakok vizével a Kárpátokból egymásután sodorták le a völgybe a nagy világháború hőseinek tetemeit, s mióta ezek az oszlásnak indult tetemek megfertőzték a levegőt és vészes járványt zúdítottak a békés kis helységekre, már-már megszokottá vált a temetési menet, a gyász és a jajongás a szűk kis utcák között. Az első napok, az első áldozatok még megrettentették a lelkeket, s még áradva folyt mindenki könnye egy-egy újabb halott felett. De a szenvedés és a gyász is megszokottá tud válni, ha gyakran ismétlődik. Elmúlt néhány hét s már csak a halott hozzátartozói sírtak, és még valaki: Hanna néni.

Hanna néninek nem tudott megszokottá válni a gyász, a pusztulás és fájdalom. Hanna néni szívét mindig újra és újra teljes egészében megrázta az újabb és újabb temetés. Hiszen tudta ő jól, hogy kit visznek a négy deszkaszál közé zárva. Számontartotta a betegeket és ha mást nem tett, legalább imádkozott értük. Volt aztán egy beteg, akiért sokkal többet tett Hanna néni. Nemcsak az imáját, Istennél való közbenjárását tette kockára érte, hanem kockára tette érte egész földi életét is.

Ez a beteg pedig Frádl néni volt.

Kis töpörődött, csendes, szelíd öreg asszony volt Frádl néni. Már régen nem élt a földön, ha nap-nap után ott is járkált a kis város utcáin. Lábai még ismerték a köveket, de lelke már csak az égi ösvényeket ismerte. Jámor, szelíd kis öreg galamb volt Frádl néni, aki ha táplálkozott, csak azért táplálta gyöngye testét, hogy imádkozni tudjon.

Egy napon aztán Frádl néni magányos kis házába is bekopogtatott a veszedelem. Frádl néni nem ijedt meg. Gondolta, hogy ez annak a nagy Ismeretlennek a névjegye, aki most elhívja őt messze-messze a rég várt és annyiszor megálmodott fényességbe, a sivár és sötét élet helyett a ragyogó és boldogságos égi üdvösségbe. Frádl néni befeküdt az ágyba és nyugodtan tűrte, hogy a láz marcangolja hárttyavékonyaságú bőre alatt elsatnyult, elpetyhüdt öreg izmait. Feküdt az ágyon és nézte a mennyezetet.

Más dolga nem is igen akadt. Hiszen évek óta egyedül élt a kis házban. A rokonok szerte a városkában más házakban éltek a maguk külön életét, s bizony Frádl nénire egészséges korában sem volt senkinek sok gondja. Hát még most, hogy betegen feküdt! Hogy halálos ragály volt körülötte a levegő minden atomja!

Annyit megtettek a rokonok, hogy gondoskodtak Frádl néni élelmezéséről. Kis tálcán minden reggel elhozták az ebédet, a tejecskét, a gyöngye csirkehúst és óvatosan, az élni akarás önzésével keskeny rést taszítottak az ablakon, csak éppen annyit, hogy a tálcát be tudják tolni rajta. Frádl néni ezen sem csodálkozott. Hálásan fogadta ezt a gondoskodást is és mindaddig, ameddig reszketeg, kékeres, sovány kezeivel el tudta venni a kis csuprot az ablakból, ivott egy kis tejet, evett egy kis csirkehúst a beteg öreg. Mikor pedig már ennyi ereje sem volt, reggeltől estig érintetlenül állott a rokon gondoskodás tanubizonyossága az ablakréshen.

Hanna néni hamar megtudta, hogy Frádl néni már nem tudja elvenni az ablakpárkányról a tejecsuprot. Szegény Frádl néni! Tulajdonképpen alig váltott vele egész életében pár szót! Derék, jóra való asszony! S most halálán van! Egy szomszédos parasztasszony hozta meg Hanna né-

ninek a hírt. Sopánkodva és sajnálkozva állított be egy délután.

— Gondolja csak meg, nagysága, annak a szegény öreg asszonynak már két nap óta ott áll az ennivalója az ablakpárkányán. Nem tud az árva lélek felnyulni már érte. Végét járja végképen. Hiszen mindnyájunknak ez a sorsa, az igaz, de mégis csak nagy keserűség lehet, hogy ezekben az utolsó órákban senki sincs mellette.

Aztán, mielőtt elment, még megértő és paraszti okossággal utána tette:

... dehát ki is merne bemenni hozzá, mikor ragályos! Hisz azt még a városi orvos is tiltja!

Hanna néni nagyon jól tudta, hogy „a városi orvos is tiltja“ ragályos beteg házába belépni és mégis, mikor az öreg parasztasszony magára hagyta, parancsoló erővel támadt fel benne a gondolat, hogy ha senkinek sem, neki kötelessége belépni ebbe a halált hozó házba, ha senki nem teheti meg, neki szabad, ha senkinek sem lehet, ő az egyetlen, akinek lehet.

Hanna néni sok órát, sok napot és sok éjszakát töltött már életében betegágy mellett. Sok idegen fájdalmat, szenvedést és jajongást virrasztott szeretettel és testvéri odaadással. Nem volt Hanna néninek ujság sem a beteg, sem a haldokló. Maga a halál sem. De a ragály! A ragály! Amely az ő életét, s ami még ennél is több volt Hanna néninek, a családja, a férje és gyermekei életét is veszélyeztethette. Hanna néni töprengett egy ideig: szabad-e, merheti-e kockára tenni a maga életével a családja életét is? De nem sok ideig töprengett. Tiszta és világos bizonyossággal érezte, hogy nem kockáztat semmit. Oly biztonsággal léphet be a halált lehelő bútorok közé, oly nyugodtan állhat meg a ragállyal teli betegágy mellett, amely nyugodt biztonsággal valaha ősei a Vörös-tenger medrébe léptek.

Hanna néni senkinek sem szólt. Magára kapta hosszú fekete kabátját, amely annyi sok titkos, szomorú útra kíséerte már el őt, éhező családok, pincelakásban vajudó fiatal anyák, gyásztól kábult hátramaradtak közé, s amely most hűségesen és némán elkísérte őt erre a veszélyes útra is.

*

Sok dolga nem akadt Hanna néninek Frádl néni elhagyott házában. Csak éppen, hogy lámpát gyújtott a szűk kis szobában, csak éppen hogy beemelte az ablakpárkányról a tejecsuprot és odaállt a pergamentsárga, végsőkig összeaszott arcú haldokló ágyához és a veritéktől nedves homlokra gyöngéden rátette a kezét.

... Frau Frádl... — mondta halkán és melegen — egy kis tejet, édes lelkem, egy kis tejet.

Frádl néni beesett szeméin lassan felhúzódtak a ráncos szemhéjak, a könnyben úszó, már a túlvilágba tekintő szempár egy pillanatra zavartan, kábán meredt Hanna nénire. Mit láthatott a haldokló öreg asszony a halállal dacoló másik öreg asszonyban ebben a végzetes órában? Földi lényt? Vagy égi angyalt?

De aztán egy percre még kitisztultak a zavaros és megtört szemek, felcsillant bennük a felismerés, a hála, a szeretet és valami furcsa büszkeség is, hogy ime Hanna néni az előkelő, a megcsodált Hanna néni, akire ő egész földi életében úgy feltekintett, most itt áll az ágya mellett, kezében a tejes bögre és szelíden kiszolgálja őt.

A ráncos, elkékült ajkak lassan mozogni kezdtek:

— Frau Hanna... zisze, teuere Frau Hanna... — töredezték elő az alig érthető szavak... hát itt van? Hát eljött énhozzám? Hát megérdemlem... Hát... megérdemteltem... én... ezt a nagy *kovedot*?

Erőtlen és aszott kezét bizonytalan tétova mozdulat-

tal nyujtotta előre, de nem a tejesböggre felé, Hanna néni keze felé. A két öreg asszony kezet fogott egymással és ez egy végső nagy... örök búcsú volt. Mikor Hanna néni elengedte a sovány kis kezet, már egy halott kezét engedte el.

Hanna néni az asztalra tette a fölösleges tejescsuprot és körülnézett. Egyszerre nagyon sok dolga lett az elhanyagolt, rendetlen kis szobában. Oly nyomorultul, oly szörnyű fájdalmasan hatott az elhagyott halott az ágyon. Gyors, ügyes, asszonyos és anyás mozdulatokkal rendet teremtett a kis szobában, hogy Frádl néni ne egy szennyos oduban aludja át örök életének első éjszakáját. Aztán a szegényes szalmazsákból kis nyaláb szalmát húzott ki, a földre szórta és szerető gyöngédséggel, mint anya a gyermekét, ráemelte Frádl néni tetemét a szalmára. Három gyertyát is talált a szobában. Kettőt meggyújtott Frádl néni feje fölött, egyet az ablakba tett messze világító jelül annak, hogy Frádl néni elköltözött.

A rokonok, amikor észrevették az ablakban világító gyertyát, borzongó félelemmel csődültek a ház elé. Ki gyujthatott odabent világot, mikor napok óta már mély sötétségben szunnyadt a magányos kis ház és benne a haladokló Frádl néni? S mikor egyik-másik a bátrabbak közül közelebb merészkedett a nyitva levő ablakréshez, megdermedt csodálkozással ismerték fel az ablak túlsó felén Hanna nénit. Hanna néninek azonban nem volt ideje arra, hogy a rokonok csodálkozásának időt engedjen. Sürgetően, energikusan rendelkezett:

— ... Vásznot, tűt és cérnát... — mondta tárgyilagosan és magától értetődő hangsúllyal. — Én mindent elintézek, meg is mosom, fel is öltöztetem, maguk csak menjenek és intézzék el a temetést.

S mikor látta, hogy azok földbegyökerezett lábakkal nem tudnak elmozdulni az ablak elől, türelmetlenül még utána tette:

— Ne bámuljanak, az Istenért! Nem vagyok kísértet, de ha már itt vagyok és vállaltam, amit vállalok, végig is kell csinálnom! Maguk pedig siessenek!

Az egyik asszony a rokonok közül arcát egészen közel vitte az ablakréshez és kerekre meredt szemekkel, mint egy látomásra, Hanna nénire bámulva, szinte hebegve mondja:

— Az Istenért, hogy merte, hogy meri?! Hiszen maga is utána mehet!

Hanna néni nem is felelt. Legyintett és elment az ablaktól.

*

Mikor mindennel elkészült, annak rendje és módja szerint testvéri alázattal megmosta és felöltöztette a nagy útra indulót, Hanna néni csendesen leült melléje, fölője hajolt és halkán a fülébe súgta:

— Frádl bász Jite! Én ismertelek az életben, tudtam, hogy tiszta és szent lélek voltál ezen a földön és nagyon sokat szenvedtél. Amit tettem érted, kijárt neked tőlem. De mégis gondold meg, én könnyelmű voltam. Nekem — Isten tartsa őket — családom van. Uram, gyermekeim, akiknek még annyival tartozom ezen a földön, akiknek még annyi mindent kell tennem ezen a földön, Frádl bász Jite, nagyon kérlek téged, aki most ott állsz a Mindenható trónusa előtt, ne feledkezz meg rólam, akinek a nevem Hanne Béle bász Bine, szólj néhány szót az érdekeimben, hogy ne legyen bajom, ne vigyek haza betegséget, vagy *holile!* halált az én kis családomhoz. Megtettem mindent érted, Frádl bász Jite, és nem várok érte semmit. Nem tartozol nekem, de a családomat mentsd meg a betegségtől és a bajtól. Igérd meg ezt nekem, Frádl bász Jite!

Hogy a halott mit felelt, ki tudná? Még Hanna néni sem tudta. A lélek elindult útján és vitte magával Hanna néni üzenetét és könyörgését. A lélek vitte magával. Hanna néni tudta, hogy el fogja vinni rendeltetési helyére, de ott, ott fent?! Elfogadják-e a könyörgést?! Van-e annyi érdeme Frádl bász Jite-nak és Hanna Béle bász Bine-nak együtt, hogy ott fent, a Legmagasabbnál meghallgattassanak?

*

A nagy kérdésre is megjött hamarosan a válasz.

Az átkozott kis házból csak a halottat vitték ki. Hanna néninek még ott kellett maradnia. Aztán a fertőtlenítő intézet emberei érkeztek és elvitték Hanna néni ruháját, cipőjét, minden rajtlevő ruhadarabját, hogy elégecsék és tetőtől-talpig új ruhába öltözve, úgy hagyta el Hanna néni hatósági fedezet mellett a házat, mint az irgalmasság és testvéri szeretet szelíd fegyence.

A házáig elkísérték Hanna nénit, de a házába nem volt szabad belépnie. Egy fászkamra állt az udvaron elkülönítve mindentől. Hárságy és asztal állott benne. Oda ment be Hanna néni és ott várta be — földi törvények szerint — a „megfigyelési időt“ — — — égi törvények szerint — ... azt az időt, amíg Frádl néni eljuttatja könyörgését illetékes helyre és amíg onnan megérkezik a nagy felelet.

A nagy felelet pedig megérkezett. Földi és égi értelemben egyaránt.

Nyolc napig maradt elkülönítve a családtól Hanna néni, nyolc napig csak keskeny ablakrésen keresztül kukucsálhattak be hozzá gyermekei és férje, akik nyolc napig nem szüntek meg rettegni és sírni. Ők rettegtek és sírtak, mert nem tudtak Hanna néni és a halott közötti megegyezésről.

A nyolc nap alatt kétszer a városi orvos is meglátogatta Hanna nénit. Megvizsgálta, kopogtatta, a pulzusát nézte, a garatjába kukkantott és mindig csak a fejét rázta. Nem értette, sehogysem értette, sehogysem értette. Hanna nénin nyoma sem volt a járványnak. Virulóbb, egészségesebb, nyugodtabb és derültebb volt, mint valaha.

Igen, nyugodtabb és derültebb, mint valaha, mert a hetedik nap éjszakáján csodálatos álma volt Hanna néninek: Égi fényesség töltötte be a fászkamra szűk térségét. És ebben az égi fényességben egyszerre csak megjelent Frádl néni szépen felöltözve, úgy, ahogy Hanna néni a koporsóba tette. Odaállt Hanna néni fekhelye mellé, s mint hét nappal ezelőtt Hanna néni, úgy most ő tette kezét Hanna néni homlokára és megszólalt ugyanazon a szelíd, szeretetteljes hangon:

— Frau Hanna, én mindent megmondtam és jó hírt hozok. Ne féljen, semmi baja sem lesz. Azóta mindig csak imádkozom. Mindig csak imádkozom.

És aztán jöttek a többiek is. Más halottak, akik mellett Hanna néni virrasztotta át az utolsó földi éjszakát. Más lelkek, akiknek utolsó földi sóhaját a Hanna néni figyelő fülei fogták fel annyi, annyi hosszú földi év alatt!

Égi fényességben, ragyogva és vidáman állták körül Hanna néni fekhelyét és valami távoli üvegharangszerű hangon kórusban mondták:

— Imádkozunk érted Hanna testvér, imádkozunk érted!

A nyolcadik napon a városi orvos kijelentette, hogy a megfigyelési idő letelt és Hanna néni visszatérhet családjá körébe.

— Egészen rendkívüli eset — magyarázta az orvos Hanna néni férjének. — Ezer közül az egy, kérem. Fertőtlenítőszer nélkül, minden elővigyázatossági rendszabály nélkül. kérem. Hallatlan vakmerőség volt! Dehát... amint látjuk, nem lett baj belőle. Meglepő ügy ez, kérem, meglepő!

A városi orvosnak: meglepő ügy volt, Hanna néni családjának isteni kegyelem és csoda, Hanna néninek mindennél több: egy égbe vitt üzenet földre küldött szentséges válasza.

JUBILEUM. A pécsi izr. templomban július 31-én, szombaton a muszaf istentisztelet keretében ünnepelték *Mermelstein* Mihály kántor 45 éves pécsi szolgálatának jubileumát. Dr. *Wallenstein* Zoltán főrabbi magasszárnyalású beszédben méltatta az ünnepelt érdemeit, jámbor életmódjának és példás szolgálatának elismerésül *maurénu* címmel tüntette ki és papi áldásban részesítette.

ÓKORI ÉS KÖZÉPKORI ZSINAGÓGÁK A SZÉPMŰVÉSZET ÁBRÁZOLÁSÁBAN

Zsinagóga-művészetünk tanuskodik, hogy a zsidóságnak az erkölcsi jó fogalmának megteremtése mellett volt érzéke a művészeti szép iránt is. Az egyes korok művészetével párhuzamosan haladó bazilika, bizánci, mór, román, gót, renaissance stílusban épült templomaink fejlett érzékről tanuskodnak.

Munkácsi Ernő, a zsidó művészettörténeti emlékek avatott ismerője és megértője, angolnyelvű dolgozatában,* amely áldott emlékezetű Heller professzornak jubileumára kiadott emlékkönyvben látott napvilágot, plasztikus meg-elevenítésben vetít elénk ókori és középkori zsinagógákat. Az egykori templomok illusztrációi Munkácsi megvilágító leírásai nyomán elevenekké formálódnak előttünk. Négy nevezetes zsinagóga leírását kapjuk itt történelmi és művészettörténeti megvilágításban.

Előttünk az első zsinagóga, melynek képe ismeretes. Tell Humban (Galilea) állott ez és görög-román bazilika-stílusban épült; keleties jelleget csupán a boltívek adtak.

Róma zsidó katakombáinak értékes leletei között jellegzetes maradvány tárult fel: találtak két üveglap között egy arany levelet, melyre a művész a jeruzsálemi templomra emlékeztető képet rajzolt. Ezeket az üvegeket serlegek talpaként használták.

E két ókori ábrázolás után a miniatűr festészet által megőrzött középkori zsinagógák leírását látjuk. Ezek stílusukban alkalmazkodtak a kor román-gót és mór irányához. A legrégebbit a művészeti szempontból is híres szarajevói haggadában találjuk. A középkori haggadákat képsorozat vezeti be a teremtéstől az egyiptomi kivonulásig. Ezt követi a haggada szövege, majd a jeruzsálemi templomról való kép zárja be, amely a jövő szabadulásra — *peszach leatid* — utal. A szarajevói haggadában ezután van még

Középkori zsinagógában (Cod. Ross. 555. Vatican)

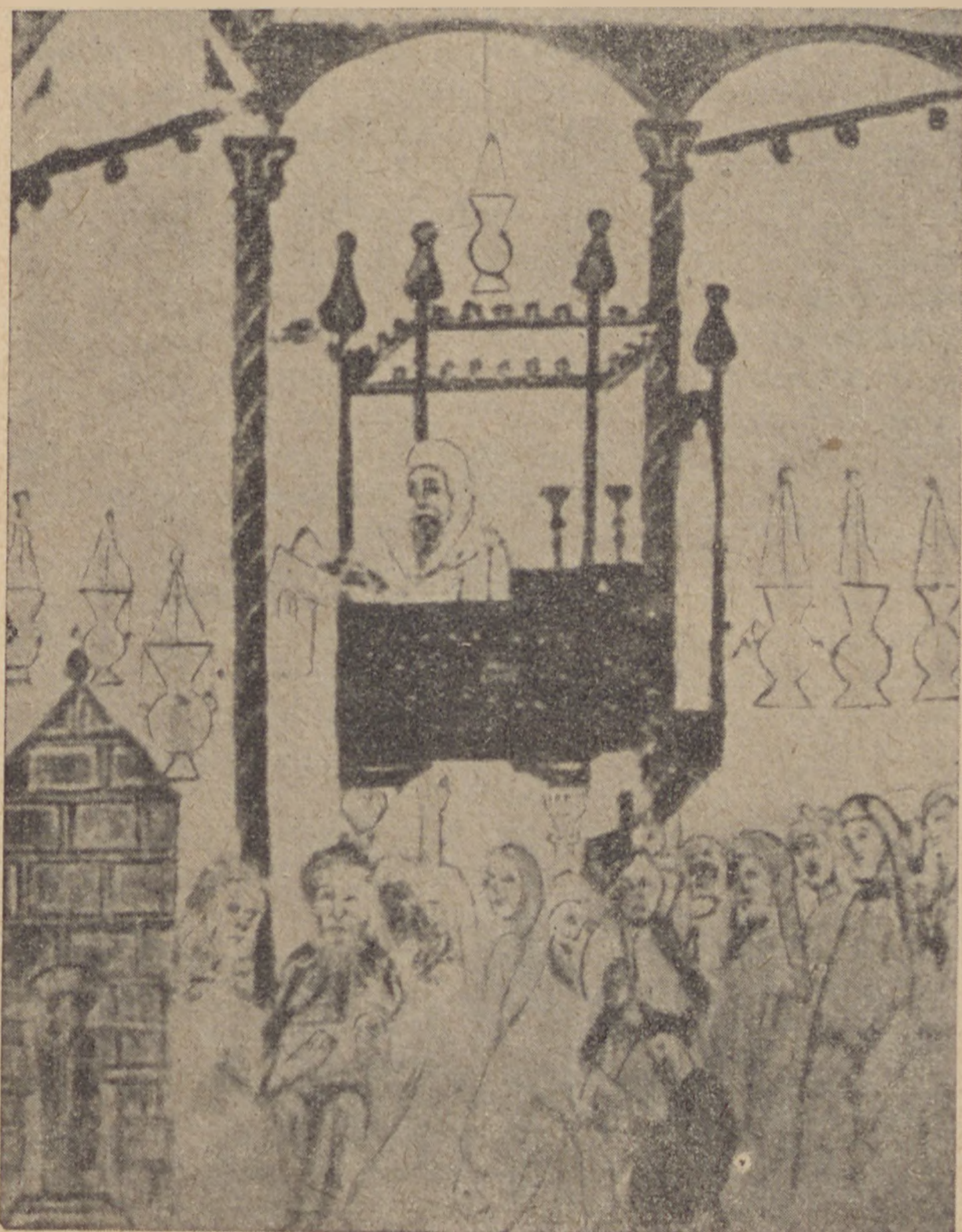
egy gót-mór stílusú templom. Az illusztrációból látjuk, hogy tallisz védi az ablakokat.

A szarajevóival majdnem egyidejű spanyol haggada szintén bemutat egy templomot, középen emelvény van, amelyen valaki tekercsből felolvas. A kép alatt az a felirat: *a házigazda elbeszéli a haggadát*. Munkácsi megfontolt érveléssel bizonyítja, hogy a haggadát sohse írták tekercsre, hanem az mindig könyvalakú volt, továbbá semmi hagyomány sincs arra vonatkozólag, hogy e népkönyvünket templomban olvasták volna. A felirat tehát tisztán tanulat-lanságból ered. E templom, mely stílusában a korhoz alkalmazkodik, szintén a jövő jeruzsálemi templomára utal, a holdog megváltás idejére.

E leírások nyomán régi templomok, azok stílusa, berendezése elevenedik meg előttünk, de feltárul a zsidó mult egy-egy darabja is, hisz a templom egyet jelent a zsidó étellel. E zsinagógák, melyekről itt szó kerül, már rég elporladtak. Nem egynek köveit az idők vihara hordta szét. Szomorú, hogy a történelem sokszor megismétli önmagát. Miközben e könyvecskét forgatjuk, fájdalmasan gondolunk arra, hogy napjaink számos művészettörténeti szempontból híres templomáról is ma már csak legjobb esetben képek nyomán szerezhetünk tájékozódást. A régi latin közmondást így módosíthatjuk: *habent sua fata synagogae*, a templomoknak is megvan a maguk sorsa...

Dr. Komlós Ottó

Ernest Munkácsi: Ancient and mediaeval synagogues in representations of the fine arts.

Középkori zsinagógában (Cod. Or. 2884. Brit. Museum)

DR. KENÉZ-KURLANDER EDE: EMLÉKEIMBŐL — APÁM

Orthodox emlékeim főleg arra vonatkoznak, ami velem, családommal és szűkebb környezetemmel kapcsolatosan történt. Ha akaratlanul is kénytelen vagyok édesapámat dicsérni, mentségemül szolgáljon, hogy ezzel magamat kicsinyítem. Hogy ki és mi volt *Kurländer* Rafael, azt írja meg más, ha érdemesnek találja*, én csak életének három epizódját akarom megörökíteni ez alkalommal.

*

Szembetegség támadta meg egy alkalommal és az a veszély is fennforgott, hogy örökre elveszti látóképességét. Roppant megijedt, hogy az örök éjszakában minden szellemi táplálék nélkül marad és ekkor elhatározta, hogy a *Misna* egy kötetét betéve megtanulja, hogy a Tórával való foglalkozást semmi körülmények közt ne kelljen feladnia. Felváltva olvastuk fel neki az egyes misnákat s ő néhány hónap múlva betéve tudta a II. kötetet, melyet minden nap elrecitált. Később a betegség javult, az egyik szemét megmentették, de azért fogadalom nélkül ezt a szokását bekövetkezett haláláig minden nap megtartotta. Üzletben, utcán, ima előtt, ima után, de olyan nap nem volt, mikor ő a *Misna* II. kötetét el ne mondta volna.

*

Nagyváradon, a kongresszus utáni időben közös volt a Szentegylet és ez a körülmény gyakran torzsalkodásra adott alkalmat az orthodoxok és a neológok között. Az orthodoxok szám szerint túlsúlyban voltak, de az üléseken a neológok domináltak. Övök volt a vagyon, a közéleti tekintély, a világi tudományokban való jártasság. Alkalmilag reformot célzó indítvány került tárgyalás alá, országos-hírű kapacitások támogatták a neológok indítványát és dr. *Berkovits* Ferenc beszéde után egészen biztos volt, hogy a neológok álláspontja győzni fog. Ekkor felállott *Kurländer* Rafael és beszélni kezdett: „*Sakéc tesakcenü, veszáév teszáávenü...*” Mindössze négy szóból állott a beszéd, de a lelkének felháborodása percekig tartó hangos zokogásban tört ki. Ez a zokogás azonban a legszebb beszédnél is nagyobb hatást váltott ki. A neológokat is meghatotta az igen zsidó szív őszinte kitörése, a hagyományos meggyőződés ezen megnyilatkozása.

* *Kurländer* Rafael egy évszázados nagyváradi zsidó patricius- és rabbicalád ivadéka volt. Nagyön szerény és jótékony ember, maga is éjjel-nappal búvárkodik a Tanban, módfelett támogatja a zsidó tudományt és tudósokat. Tisztséget nem vállal, csak rövid ideig volt a váradi *Chevra* elnöke. A kolera idejében halálmegvetéssel szorgoskodott a betegek és a temetkezések körül. 1847-ben feleségül vette *Jacobi* Rozáliát. Nagyarányú fűszer- és rövidáruüzlete egész Erdélyt ellátta áruval. Ajtaja tárva-nyitva volt a szegények számára, háza jótékonyágáról ma is regéket mondanak. Alakja a nemes, tudós zsidó nagyúr, amilyen a XIX. század közepén Európa zsidó közösségeiben nem volt ritka. *Dubnow* „Életem története” című önéletrajzi leírásában találkozunk hasonló vágású, nemes, tudós, nagyúri zsidó alakokkal. Ilyen volt *Kurländer* Rafael, akinek alakja egy letűnt korszak emlékét támasztja fel.

Néhány percnyi néma szünet után az elnök kijelentette, hogy az indítványt egyhangúlag leveszik a napirendről.

Végezetül egy sírfelirat történetét akarom elmondani. Fiatalon elhunyt Alfonz bátyám már tizenhét-tizennyolc éves korában az átlagot nagymértékben túlhaladó tudást és ismereteket sajátított el a zsidó tudományokban. Nagy szorgalma és éles esze ama reményt ébresztette a holdog apában, hogy fia valamikor „Nér Jiszróél”, „Eine Leuchte in Israel”, a zsidó hitélet nagyjai között fog helyet foglalni. Másként történt. Betegség támadta meg a tüdejét, kénytelen volt éveken át a délvidék forró napsugaraiban gyógyulást keresni. Közben cserbenhagyta a hebraikát, kizárólag világi tudományokkal foglalkozott, elsajátította teljes tökéletesen az összes európai nyelveket, kizárólag világi tudományokkal foglalkozott, sőt az eset jobb megértése céljából nem hallgathatom el, hogy a rituáléknak is hátat fordított. A telet Alexandriában szokta volt tölteni, ahol akkoriban a pénzügyminiszeri tárca a váradi származású *Blum pasa* kezében volt, akinek meghívására a minisztériumban tisztséget vállalt. Ott maradt egy alkalommal a nyári hónapokban is, mikor az európaiak a trópusi éghajlat forrósága elől hűvösebb tájakra szöknek és ez az irtózatosságot anynyira lerontotta egészségét, hogy kénytelen volt hazajönni Váradra, de már későn, rövid néhány hónap után meghalt.

Az apai szív kétszeres fájdalma nem ismert határt és saját maga készítette héber versben sírta el fájdalmát a sírfeliraton. Klasszikus héber nyelven zokogta el, milyen nagy reményekre jogosított fiatalossága, melyet megirigyeltek a rossz szellemek, hálót vetettek ki reá és mindaddig fogva tartották lelkét, míg az felszállt a magasba. Ez a sírfelirat az apai szerzőt jellemzi legjobban. Őszinte nyíltság, mely Isten és ember előtt tisztán áll, szerény, halk hangon, de sisak nélkül mondja el a hibát és hangos szóval hirdeti az Istenben való hitét és a megnyugvást a megváltozhatatlan felsőbb rendelkezésben.

A vers első részében dicséri a fia tehetségét és szorgalmát, majd beismeri a bűnt, de olybá tünteti fel, mintha a Sátán megirigyelte volna az apa kincsét és farkasvermet ásva, megejtette a fia lelkét. Védőbeszéd is akar lenni a közelepsi rész és ebből meríti a reményt, hogy az elhunyt lelke mégis csak felszáll a magas Egekbe.

Mikor a spanyol zsidók kénytelenek voltak elhagyni a szülőföldet, sokan magukkal vitték az ősök sírkövét. Én, mikor eltávoztam Váradról, a sírköveket otthagytam, csak eme sírfelirat másolatát hoztam magammal, mintegy nemesi levelet. Hogy a fiam és a későbbi nemzedék örökké emlékezzék, hogy volt nekünk egy ősünk, jámbor és istenfélő és akinek főerényeként azt lehetett mondani: „Vehois Rafuél onóv meod...”

És ha megszakad is a lánc esetleg egy-két nemzedéken át, de örökre soha! Minden erőmből azon vagyok, hogy a Tóratudomány ne vesszen ki a családból.

Lau jomusu mipicho, umipi...

PAP KÁROLY: VIHAR TÁMÁNBAN

— Ez a tető a támáni Barkisin tetője — felelte Mikáél —, ott dolgoztunk atyámmal, Jóséval, Áhel fiával.

— Úgy látszik, mégsem zavarta meg a Szétszóró — gondolták a halászok s Ben-Korban mingyárt meg is kérdezte tőle:

— S aztán mit ad majd nekünk a te atyád, amiért kihalásztuk a munkáját és a te életedet?

— Atyám semmit sem adhat mostan még — felelte Mikáél —, de ha majd kész lesz Barkisin háza, bizonyára megvendégel titeket kenyérrel és sajttal.

Miután Ben-Korban látta meg először a tetőt s gyermeket, ő vállalkozott, hogy majd hajnaltájt csónakján visszaviszi őket Támánba. Addig is adtak a gyermeknek egy kis száraz halat s biztatták, hogy aludjon a tűz mellett. Ő azonban nem akart aludni. Még sohasem volt ilyen nagy víznél. Hallgatta a víz hangjait s nézte, hogy játszik a vihar után újra kibújt hold arcával a víz és a szél, miközben folyvást azon tűnődött, vajjon miért nem fogadta el őt a Szétszóró kezéből Jahve, mért adatta őt a vízre s vajjon mi lehet mostan Áhel kibékülésével? ...

Míg gondolatai így Áhel felé s a Szétszóró felé igyekeztek, a messzire terülő víz rezgése, moraja, a tűz, a hold fényessége, úgy érezte, mintha ringatni kezdték volna testét s vele együtt gondolatait is.

Így ringott benne sokáig Áhel dolga. Gondolatai egyre hasonlóbba váltak a ringás üteméhez s minthogyha e ringással együtt kiszálltak, kiringottak volna a tóra s ott összevegyültek volna a víz csillámlásával, a hold fényének játékával, a tűz visszfényének remegésével ...

Ez az érzés különös, jó és csábító volt. Mert hisz az ő bölcsője mindig a sárban volt és sohasem ringatták őt. Ezért tehát egész önfeledten adta át magát ennek a különös új érzésnek, melynek kellemességei hol édes ízzé, hol zenévé változtak benne, — amelyhez a torkolatnak a moraja, fel-felváltva a tó lassú csobajaitól, hol súgta, hol morajlotta, hol zúgta hozzá az ütemet.

Mindez annyira elvárásolta Mikáélt, hogy csak akkor tért magához, amikor a szél hirtelen végigfutott a tavon, felkavarta a vizet s megtörte Mikáél ringatózását:

— Ah! — ijedt fel Mikáél —, mi ez velem?

— Milyen dolog ez? — fordult a tűz körül heverő halászokhoz. — Így tesz ez a víz mindenkiel?

— Hogyan tett veled? — kérdezte Ben-Korban.

— Mintha kiringatott volna belőlem mindent. Minden hullámzott bennem, mint ez a víz, s szétterült bennem egészen odáig! — s kimutatott a parttalannak látszó messzi vízre. Nem maradt bennem más, csak a tetszés.

— Bizony, fiam — mondotta Ben-Korban —, a magad-fajta gyereknek jó itt, mert a víz locsog neki s játszik vele. Mikáél ekkor nagyapjára gondolt s kérdezte:

— Csak a kicsinnyel tesz ilyen jót s az idősekkel, az egész öreggel nem tenné meg ugyanezt?

— Megtenné azzal is — felelte Ben-Korban —, aki olyan öreg már, hogy a halált várja csak, mert ez is már olyan, mint a kicsiny, őt is elringatja a víz locsogása s minthogy megszokta a türelmes várakozást a hálók mellett, a halálra is türelmesebben tud várakozni ... De ki kívánczna ide egy egész életre csak azért, hogy míg egészen kicsiny s mire egészen öreg, ringassa a víz? Mert az életünk többi dolga még keservesebb talán, mint nálatok a sárban.

S látva a gyermek mohó figyelmét, elmondotta életük dolgait. Elmondotta, hogy jobb a sár igája, mini a víz igája.

— Ti legalább a sabbati csillag jövetelekor levakarhatjátok magatokról a sarat s ha fáradtan is ültök, békében ültök. S ha csak néhány garast küldhettek ünnepen az áldozatkor, azért felmehettek zarándoklásra és nem fognak titeket kitiltani a templom udvaraiból. De nekünk örökre leskelődni kell itt a vízre s hányszor kell választanunk az éhség s törvényszegés közt! Mert sem a víz, sem a szél, sem a halak nem ösmerik a Mozdulatlanság ünnepét s hányszor van úgy, minthogyha gonosz gúnyból a Sabbat

megtörésére csábítana minket a víz és a szél, mikor éppen ezen a napon veti ki magából a halak sokaságát!

S elmondta, hogy zarándokláskor a nagy oltárhoz sem mehetnek a körülállók közé, mert a nagy kapukban jobbra és balra a szagoló örök várakoznak hatalmas, öblös orrikaikkal, a papok rokonai és szolgálói, akik mindig szagok válogatásában élték le napjaikat; s akik a belső udvarba vágyakoznak, azoknak ki kell nyujtania kezét eléjük, ők megszagolják, s megfogdossák, s a halászokat visszalökdösítetik az alabárdosokkal, s kiabálják: — A hab és dögszagú nem mehet sem a külső, sem a belső udvarokba! — Ti legalább bemehettek a külső udvarokba! Mi legfeljebb, ha az előcsarnokba ülhetünk, ahol a tanítók járnak fel s alá, de ezek is fel-felvetik a fejüket a szagunkra s odébb-odébb-ülnek tőlünk ...

S még sokáig beszélt Ben-Korban a halászok kitesztottságairól, s mesterségük nehézségeiről, s így végezte:

— No most mondd: mi a különbség a sár és a víz igája közt? Jegyezd meg: a vizet lesni kell, a sarat taposni. De ha a sarat tapostad egész nap, csináltál valamit. Ámde a vizet lesheted estelig, s gyakorta még mindig nem csináltál semmit.

— Értelek én, — mondotta ekkor Mikáél, — s mindent, amit mondottál, meg akarok tartani magamban. Hanem ami folyvást jár az eszemben, ez az, amit az itteni nagyatyákról mondottál. Mert nekem is van egy otthon. akivel igen sok a gondom.

— S miféle a te gondod? — kérdezte Ben-Korban.

— Az, hogy igen nehezen akar kibékülni a halállal. S mint ahogy mondtad az elébb, a ti nagyatyáitok könnyebben békülnek ki azzal az angyallal, mert megszokták a hálók mellett a türelmes várakozást s hagyják magukat, mint én is, ringatni a víztől. Úgy-e — így mondtad ezt? (Folytatjuk)

Ismael Gentz: Tripoliszi zsinagógában

JUHÁSZ VILMOS: MEGVÁLTÁS FELE

— ÚJ VALLÁSTÖRTÉNET —

Mindjobban fokozódó érdeklődéssel olvastuk végig Juhász Vilmos nagyszabású vallástörténeti munkáját: vajjon kimerítő és véglegesnek tekinthető választ ad-e azokra a kérdésekre, amelyeknek a megválaszolásával legutóbb *Szimonidesz* is adós maradt *A világ vallásai* című könyvében és amelyek a kultúrhistoria legnyugtalanítóbb, legproblematisusabb, a szenvedő, küzdő, gondolkodó és produktív lelkületű ember életének szüntelenül aktuális kérdései maradnak: tudnillik: *hogyan az ember mikor és hogyan ébredt az isteneszme tudatára és a tiszta istenhit hogyan fajult el a bálványimádásig? Mi a bálvány tulajdonképpen? Mit köszönhet a civilizált ember a vallásnak, mennyiben vitte előre a lelki kultúráltság terén az embert, főképpen pedig, hogy a vallás- és az istenhit valóban az egyedüli út-e, amelyen a kultúrember a messianizmus gondolatához, illetve a megváltás vágyához juthat? Továbbá: mi is tulajdonképpen a megváltás, amelyért az ember állítólag sóvárog és küzdelmet folytat? És remélhető-e, hogy a vallás útján eljut az ember a maradéktalan megváltáshoz, és ha csakugyan a vallás a megváltáshoz vezető út, akkor miért szorúl nyomban háttérbe a vallásos meggyőződés ereje még az egyazon vallást követő népek szemében is, mihelyt a legkisebb érdekellentét, vagy presztízssérelem merül fel közöttük? És ha valóban így van, akkor meddig jutott már el a civilizált ember a megváltáshoz vezető úton? Reménytelen-e a kultúrember sorsa, vagy közel van már ahhoz, hogy önmagát megváltsa?*

A válasszal, amelyet Juhász Vilmos ezekre a minden művelt embert izgató kérdésekre ad könyvében, sem a hívőnek, sem a gondolkodó tudósnak, sem pedig a költőnek nem kell Juhászban szégyenkeznie. Éppen ezért ez a könyv jelentős állomás a tudományos gondolkodás, helyesebben a vallásbölcsélet nehéz útján. Mert gyönyörűen levezette benne a bálványimádás keletkezését és a megváltás utáni vágy felébredését. Juhász a zsidó biblia el nem halványuló szimbólumából indul ki, mikor elmondja, hogy a paradicsomi korszakban az ember, mint a földi teremtés koronája, teljesen büntetlen volt, a halált és a betegséget nem ismerte és vele a legfőbb lény, az Isten, a legközvetlenebb, a legbensőbb kapcsolatot tartotta fenn. „A paradicsomi állapot, a büntelenség, boldogság és Istenközelség állapota után elkövetkezett a nagy hasadás, az Istentől való nagy eltávolodás, a bűnbeesés, amely az emberiség sorsdöntő eseménye volt”. „Az első emberpár az isteni tilalom ellenére hallgatott a gonosz szellem sugallatára és kiüzetett — az Istennel való közelség, a büntelenség és a halhatatlanság paradicsomából”, Isten tehát eltávolodott az embertől, akinek addig közvetlen és szinte testileg érzékelhető módon jelent meg, és az ember, elszakadva Istentől, magára maradt, de küzdelmei közben nagyon hiányzott neki Isten. Évezredek, talán évszázadek óta sóvárog az ember, hogy visszaszerezze ezt az együttélést, hogy átélje Isten újra való megjelenését. Ebben az Isten utáni vágyakozásban jutott el a bűnös száműzött ember a bálvány gondolatához, vagyis Istennek bálványokkal való helyettesítéséhez. A bálvány tehát a természetfelettinek ember képére való ábrázolása. Az ember azt a lényt, akit a bálvány ábrázolt, mintegy a jelenhez kapcsolta, úgyhogy mindig rendelkezésére állott, vagy Juhász találó fogalmazásában: „A bálvány mindig igénybevette odaadását s ezt ellenzés nélkül ugyanazzal az odaadással viszonozta”. Röviden tehát: a bálvány annak a vágyak a primitív kifejezése, hogy az ember ismét Isten útjait járhassa, mint valamikor és hogy újra paradicsomi állapot legyen a földön. A szellem, amelyet Isten ajándékozott gyermekeinek — hozzá vezet vissza. „A hozzá vezető út a szellem felemelkedésének útja”, amelyen legmesszebb jutott az ősszes ókori népek között, a zsidóság: az egyistenhit tiszta eszméjéig és a messianizmus gondolatáig, amely nem egyéb, mint Isten világának megvalósulása az ő törvényeivel.

Ahogy tehát Juhász Vilmos eljut a megváltás gondolatához, amely után az ember vágyódik és örök küzdelmet folytat érte, az nincs ellentétben a zsidó messianizmus eszméjével. *A zsidó messianizmus ugyanis szintén a földi életben hiszi és várja Isten uralmának idejét*, de ennek az időnek a beteljesülésében része lesz egy személyes messiásnak, Isten felkentjének, és ez az idő az ember erkölcsi törekvésének jutalma lesz, *mint a megváltás ideje*. Vagyis a jövő boldogságot abban látja a zsidó messianizmus, hogy Isten királysága újra valóság lesz a földön. De ha Isten a király, akkor a királyság nem szorulhat egy ország, vagy nép határai közé — mondja egyik tanulmányában dr. Hirschler Pál — mert amint a próféták szavai nyomán egyre jobban megérti a nép Isten lényének végtelen voltát, úgy tágulnak ki Isten eljövendő országának jövő határai, míg végül előtünk áll a jövő felséges képe, ahogyan a próféták látomása elénk vetíti: *harcok és bűn nélküli igazság, béke és Isten megismerése minden nép számára*. Hogy mikor következik be Isten királysága? A várakozás, persze, akkor a legerősebb, amikor a jelen helyzet kívánatossá teszi a megváltást, tehát *szenvedések idején*. A szenvedés Isten büntető eszköze bűnök levezetésére. Az eljövendő boldog időnek előfeltétele a megtérés a ránk mért megpróbáltatásokban. *A megváltás idejét tehát szenvedéseknek és bünbánatnak kell megelőznie*.

De visszatérve a régi zsidók fejlett istenhitére, egyiptomi, keletázsiai, mezopotámiai és palesztinai ásatások rendre felszínre hozták már azokat a dokumentumokat, amelyek a zsidók fejlett istenhitét megelőző nemzetek bálványkultuszáról beszélnek: a sámán lélekvándorlásától kezdve a *szent bikán* és a *napkultuszon* át *Amonig*, az elrejtőzött istenig, *Horuszig*, a diadalmas istenig, továbbá az összes istenekig *Ozirisz körül* és *Istár* istennővel kapcsolatban, a paradicsomba való visszatérés legendájáig, *amely szintén primitív formája volt a vágyak Isten országa után*. A vallásbölcséleti és tudományos terminológia gazdag nyelvezetével ismerteti Juhász az összes kezdetleges istenkultuszokat, amelyeket azonban a laikus olvasó számára azzal tesz változatossá és hozzáférhetővé, hogy az egyes istenkultuszokhoz fűződő mítoszokat is tárgyalja. Különösen figyelemreméltó Juhász gazdag könyvének az a része, amely *Szíria és Palesztina ősi hitvilágába nyújt betekintést*: talált *leletek és szövegek* révén, amelyek az utolsó két évtizedben *Ras-Samrában* és *Zapunában* kerültek elő. A szíriai, palesztinai és arábiai istenségek *háromságokat alkottak*: a családi háromság élén a *Baal* vagy *Melek* állott, oldalán az anyával, a *Baalattal*, vagy *Athárral*. Hozzájuk fiúi viszony fűzte az *ifjú istent*. A Ras-Samrában megtalált éposztöredék egy ilyen *háromság belső tragédiáját* beszéli el, amelynek részletesebb ismertetésére azonban helyünk nincsen. Felöleli még Juhász könyve az *Apolló* származására, a kisázsiai *Midasra*, az önelégető *Szandonra* vonatkozó mondákat is, *Ábrahámnak*, a zsidó nép ősatyjának a délbabilonai Ur-ból való megjelenéseig, aki a Biblia szerint először szakított a bálványok kultuszával.

Juhász Vilmos terjedelmes munkája a kultúrember fejlődésének egyetlen olyan fázisát sem hagyja figyelmen kívül, amely *botlásain, csalódásain és szenvedésein át a legtisztább isteneszme világrendjének magaslatáig hozta*. Hogy méltó lesz-e az ember ehhez a tiszta, isteni világrendhez és van-e már benne a lelki kultúráltságnak annyi ereje, hogy megváltsa önmagát, — arról most fog tanuságot tenni. Ez Juhász Vilmos nagyszerű könyvének legértékesebb tanulsága. És ezért hálás lehet neki fajra és felekezetre való tekintet nélkül minden kultúrember. (Barkóczy-kiadás.) *Abádi Imre*

**BRILIÁNS ÉKSZERT
SMARAGD
RUBIN VESZ**

Kleinberger ékszerész, IV., Váci-u. 10
65 éve fennálló cég. (Bejárat a kapu alatt is).

DR. B.-NÉ KRAUSZ HILDA
OKL. NYELVMESTER

MAGYAR-ZSIDÓ LEÁNYINTERNÁTUSA

ezelőtt ANGOL-MAGYAR LEÁNYNEVELŐ, XIV., HERMINA-
ÚT 3. (Városliget). Vidéki zsidó úrleányoknak fővárosi továbbtanulásuk
(középiszkola vagy ipar) éve alatt egészséges otthon nyújtunk
TANULMÁNYI ELLENŐRZÉS * ZENE * NYELVEK * SPORT

Ú J K Ö N Y V E K

KARDOS LÁSZLÓ: HÉBER KÖLTŐK ANTOLÓGIÁJA.
A sok nyomtatvány után, melynek olvastára az ember kedvét veszi a magyar-zsidó irodalomtól, végre egy könyv, amelyet egyre növekvő örömmel olvasunk végig és fenntartás nélkül dicsérhetünk! Kardos László Héber költők antológiája című könyve (Javne-kiadás) eseménye a magyar-zsidó szellemi életünknek. Készítőjét eddig főképp mint megbízható ítéletű recenzt ismertük, most e fordításokban, melyek szerzőjüket nemcsak a zsidó, hanem az egyetemes magyar irodalomban is legjobb műfordítóinkkal emelik egy színvonalra, irodalmi pályája legértékesebb alkotásával ajándékozta meg. A százötven oldalas kis kötet, mely a héber költészetet a 11. századtól napjainkig való fejlődésében mutatja be, anyaga kiválogatásában, tömör, tartalmas jegyzeteiben, de főképp fordításai minőségében *klasszikus mintája a tökéletes antológiának*. Anélkül, hogy a múlt hasonló előzményeit s elsősorban Patai úttörő, rendszeres és kiterjedt tolmácsoló-munkájának érdemeit hálátlanul kisebbíteni akaránk, meg kell állapítanunk, hogy Kardos fordításai művészi siker dolgában mindazt felülmúlják, ami a héber poézis magyar átültetése terén eddig történt. Nincs a középkori lírának az a nyaktörő rímelő-bravúrja, amit Kardos ne vállalna s az izzadság minden nyoma nélkül, boszorkányos ügyességgel ne végezne el; de megvannak az eszközei Csernichovszky modern művészetének s a szimbolista fiataloknak megszólaltatására is. Gazdag és ízes hajdúsági nyelve a „Nyugat“ nagy költőnemzedékétől tanult hajlékonyságot; erőteljes és lágy, súlyos és könnyed, amint a vers kívánja, s mindig teljes költői energiával. De Kardos, aki Csokonai és Tóth Árpád városának fia, épp ezért a debreceni költők művészi hagyományának, a jó magyar versnek olyan bő kincseivel árasztja el és varázsolja magyarrá a héber lírát, hogy néha már-már megfélemedezünk az olvasott költemény származásáról. Igaz, a jó fordításnak úgy kell hatnia, mintha nem fordítás lenne, hanem magyarul született volna; a tökéletes fordítás nyelvében feloldódnak azok az imponderábilák, amelyek az eredeti vers faji jellegét megadják, s ilyenkor a vers, ha tárgyával sincs szülőföldjéhez horgonyozva, bizony teljesen hozzá hasonul új nyelvi hazájához. A jó fordítás természetében van, hogy épp a sikerével önmaga ellen fordul: annyira újjászüli a verset, hogy az megszűnik eredeti önmagára hasonlítani. Kardos fordításai ellen legföljebb azt a képtelen kifogást tehetjük, hogy eléri ezt az eszményi határt. Ha tehát olvasása közben néha valami hiányérzetünk támad, ezért ne Kardost hibáztassuk. Abból az összegegyeztetetlenségből ered ez, amely a vágyaink közt van: hogy egyszerre akarunk tökéletesen magyarul csengő és mégis ugyanakkor héberként ható verseket, — ami fából vaskarika... Kardos antológiája csúcspontot jelent a héber költészet magyar átültetési kísérletében, s az esztendő legértékesebb magyar-zsidó könyve.

Komlós Aladár

BEREND LÁSZLÓ TANULMÁNYA KISS JÓZSEFRŐL.
Berend László, a kiváló költő, az utóbbi időben egyre többször mutatkozik be tanulmányíróként a közönségnek. Kisebb-nagyobb tanulmányai főként azzal „fogják meg“ az olvasókat, hogy meglepően objektívek. Úgy íródtak meg, mintha semmiféle korszellem nem settenkednék a háttérben.

Berend Lászlónak fentebb említett tanulmányírói sajátossága erőteljesen uralja Kiss Józsefről írott legújabb brosüráját is, amely joggal tekinthető Kiss József legobjektívabb méltatásának. Szimpátia és antipátia, zsidó rokonszenv és a modernebb költő szokásos elfogultsága: mind-mind hiányoznak a tanulmányból, amely ily módon ritka jelenség elpolitizálódott irodalmi életünkben.

Berend László úgy rajzolja meg Kiss József helyét az újabb magyar irodalomban, mintha nem is csak a maga nevében végezné el a helymeghatározás munkáját, hanem az objektív utókor értékítéletét akarná elvégezni.

Természetes, hogy ez az új értékítélet sokban különbözik az eddigi zsidó és nemzsidó bírálók megállapításaitól. De úgy érezzük, hogy nagyjából mindenki elfogadhatja, aki Kiss Józsefben nem zsidó eszményképet, vagy antiszemitia célpontot, hanem komoly mértékkel bírálható komoly költői nagyságot akar látni.

Berend László tanulmánya bizonyos mértékig azt a revíziót végzi el Kiss Józsefen és Kiss József körül, amelyet néhány év előtt Komlós Aladár végzett el Bródy Sándoron és Bródy Sándor körül. Az ilyen revíziók csak használnak olyan esetekben, amikor igazi értékekről van szó, mert megszüntetik a felesleges mítoszok ködét.

S. E.

LUÁCH. ZSIDÓ NAPTÁR AZ 5704. ÉVRE (1943—44).
Szerkesztette: Dr. Vidor Pál budai rabbi. 16°. 140+L. lap. A Budai Izraelita Aggok és Árvák Menházegyesülete az idén — első ízben — finom kiállítású, tartalmas *Naptárt* adott ki. A szokástól eltérően egyetlen hirdetés sincs benne, de annál több aktuális mondanivaló.

Sós Endre és Horvát Andor a *Menházegyesület* munkáját ismertetik (a Labanc-utcai Menházat 1940-ben vásárolták meg, ma 26—28 lakója van). Breszlauerné Ligeti Rózi a *Menházegyesület* és általában a szociális munka műhelytitkaiba avat be bennünket. Két cikk a *Menházegyesület* elhunyt két kiváló munkásának gyűjt emlékméceszt: Szemere Samuné cikke dr. Berényi Sándornak, *Breszlauer* Lászlóné pedig Csobádi Ferencnek. *Benoschofsky* Imre a budai és egyetemes zsidóság nagy halottjának, dr. Heller Bernátnak szentel emléksorokat. Az ismeretterjesztő részben Heller Imre jól használható áttekintést nyújt a magyar zsidóság

VALAMENNYI ITT ISMERTETETT

ÉS MEGEMLÍTETT
KÖNYV KAPHATÓ

GONDOS SÁNDOR

modern zsidó könyvesboltjában.
BUDAPEST, VI. KERÜLET,
ANDRÁSSY-ÚT 53. T.: 425-828.

A kitünő Hoffman-féle orth. **כשר** vendéglőben

változatos, finom menü mérsékelt árban. Lakodalmakat vállal elsőrendű kivitelben. Erdélyiek és felvidékiek találkozóhelye. Budapest, VI., Révay-u. 4/b. T. 123-843

jelenkori szerveiről. Nagyon tanulságos Grünvald Fülöp statisztikája a mai magyar zsidóságról. 1931—1940-ig a magyar zsidóság halálozás, áttérés és kivándorlás folytán 45.819 lelket veszített. A születések száma aránytalanul csekély. Ez a tény „egy faj öngyilkosságának körvonalait” hordozza magában. A magyar zsidóság számát Grünvald 700.000-re becsüli, ami az összlakosság 5%-a. Hahn István az újabbkori zsidóság vezérlő szellemei közül mutat be néhányat. Komlós Ottó vezetőt ad a zsidó könyvek rengetegében. Róth Emil beszámol arról, hogy az ünnepeket milyen új színezet-

tel ünneplik Erec Jiszáélben („Ami ott keletkezik, bizonyosan zsidó lesz” — írja találóan). Vidor Pál a péntekest hangulatát érzékelteti. A zsinagógai év tudnivalói, naptár, a hétköznapesti és péntekesti imádságok zárják be a kiadványt. A „Budai Luách” terve és váza Breszlauer Lászlótól, a Menházegyesület tevékeny alelnökétől származik. Hála illeti meg érette. Aki megvásárolja ezt a Naptárt, a budai Menházat segíti kiépülni. Aki elolvassa, maga is fog épülni.

Dr. Scheiber Sándor -

KRÓNIKA ÉS SZEMLE

AZ ORSZÁGOS IZRAELITA TANÍTÓEGYESÜLET KÖZGYŰLÉSE. Augusztus hó elején folyt le az Orsz. Izr. Tanítóegyesület háromévenként szokásos közgyűlése a Pesti Chevra Kadisa dísztermében. A recepció megszüntével a zsidó iskolák államsegélye is megszűnt és így súlyos kérdések szerepeltek a közgyűlés napirendjén.

Ábrányi Aladár nagyvonalú elnöki megnyitójában rámutatott egyes hitközségek döbbenetes részvétlenségére az iskolafenntartás kérdésében. *A zsidó iskolák léte forog veszélyben.* A kultuszminiszter július 2-i rendelete, mely kötelezi az iskolafenntartó hitközségeket az államiakéval azonos illetmények kiszolgáltatására és egyben megállapítja a tandíjszedés jogosultságát, némileg enyhítette a helyzetet, de az általános javulást nem hozta meg. A neológiának, orthodoxiának és a statusquo szervezetnek meg kell találniuk a módot, hogy ebben az ügyben közösen járjanak el. Természen a zsidóság egy hatalmas iskolaalapot, amely az átmeneti időre, míg más megoldás adódik, biztosítja a zsidó iskolák fennmaradását.

Ezután *Ábrányi* Aladár átadta a szót *Stern* Samunak, a Pesti Izr. Hitközség és az Orsz. Izr. Iroda elnökének, aki felszólalásában a következőket mondta:

— Ha van még hely, amelyre nekünk minden idegszállunkkal és minden erőnkkel vigyáznunk kell, csak természetes, hogy elsősorban az iskola az. *Zsidó iskolának megszűnni nem szabad!* Kényszeríteni fogjuk a hitközségeket, hogy iskoláikat fenntartsák és tanítóikat fizessék. Az anyagilag gyenge hitközségeket szubvencionálni fogjuk. Meg vagyok győződve, hogy az orthodoxia is ezen az úton fog haladni és kényszeríteni fogja a hitközségeket iskoláik fenntartására.

Dr. *Deutsch* Ernő, dr. *Spitzer* József és dr. *Groszmann* Zsigmond főrabbi felszólalásai után dr. *Reiner* Imre, az Orth. Iroda főtitkára emelkedett szólásra és vázolta az orthodoxia nehéz helyzetét az államsegélyek pótlását illetően. Míg a neológ iskolák közül 33 kapott államsegélyt, az ortho-

dox iskolák közül 82 volt államsegélyes, 140 tanítóval, akiknek tanítói illetményeit most ki kell egészíteni. Az orthodoxiának 333.000 pengő államsegélyt kell pótolnia, szemben a neológia 81.000 pengő államsegélyével. Mindamellet az Orth. Központi Iroda a legnagyobb nyomattal és határozottsággal utasítja a hitközségeket, hogy tanítóik teljes illetményét kifizessék és iskoláikat mindenáron fenntartsák.

A következőkben azután részletesen tárgyalták a közgyűlés napirendjét dr. *Vilner* Ferenc titkár, *Tauber* Emil és *Fuchs* D. Rafael dr. előadásában. A nagykállói, nyirbátori és tiszalöki szomorú esetek megbeszélése után a vezetőség bejelentette, hogy *tanítói segélyalapot létesítenek, melyre minden tag tagsági díjának megfelelő összeget fizet be.*

Ezután megtörténtek a választások. Az egész régi vezetőséget újból megválasztották, azzal a különbséggel, hogy az eddigi három alelnök helyett három budapesti (dr. *Kohn* Zoltán, dr. *Deutsch* Adolf, dr. *Szemere* Samu) és három vidéki (*Hauer* Bertalan, *Korányi* József és *Bátori* József) alelnököt választottak. A közgyűlés, mely zsúfolt terebben folyt le, ezzel véget is ért.

DR. SZILAS IZIDOR HALÁLA. Súlyos veszteség érte a magyar zsidó tanügyet, dr. *Szilas* Izidornak, a nagyváradi „dr. Kecskeméti Lipót” zsidó gimnázium igazgatójának néhány heti szenvedés után bekövetkezett halálával. Dr. *Szilas* Izidor 1882-ben született Füzesgyarmaton. Középiskolai tanári oklevelének megszerzése után a nagyváradi áll. gimnázium tanára lett. A román megszállás alatt nem tette le a hűségesküt s ezért állását veszítette. A nagyváradi hitközség őt állította a felállított neológ zsidó gimnázium élére, de mert a románosító törekvéseknek ellenállt, a román oktatásügyi miniszter eltávolította őt az iskola éléről. A felszabadulás után természetesen azonnal visszakerült fontos pozíciójába. Dr. *Szilas* Izidor a világháború alatt hosszabb frontszolgálatot teljesített és számos kitüntetést kapott. Temetésén, amely augusztus 4-én folyt le nagy részvét mellett, dr. *Vajda* István főrabbi, *Salamon* Ernő, dr. *Feld* Albert, *Ács* Vilmos, dr. *Halmi* István, *Sándor* István és dr. *Nebel* Ábrahám nagyszalontai főrabbi búcsúztatták a váradi zsidóság nagy halottját.

SÍRKÖVEK

PFEIFER és HESZKY kőfaragómesterek sírkőraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c. Dob-utca sarok.
Telefon: 226—082. Rendkívüli olcsó árak!

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vadász-u. 11.

Hungária Hírlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Bánó Lehel igazgató.

Engedélyezve: 20700/1938. XII. M. E. sz. alatt.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

MEZEY BÉLA HALÁLA. Nagy veszteség érte a magyar-zsidó irodalmi életet Mezey Bélának, a jeles zsidó novellistának július 17-én bekövetkezett elhúnytával. Mezey Béla 1897-ben született Nagyváradon. Tanulmányai végeztével először tisztviselői pályára lépett, majd újságíró lett. Novellái és drámai jelenetei, melyek a *Mult és Jövőben* és az erdélyi zsidó lapokban jelentek meg és melyeket két kötetben gyűjtött össze (*Ősök és kősök, Velencei aranyak és egyéb elbeszélések*), nevét korán ismertté tették. Dr. Ribáry Géza hívására 1942-ben Nagyváradról Budapestre jött és az *Omza* keretében működött. Tavasszal támadta meg szervezetét a súlyos betegség, mely pár hónap alatt végzett vele. Nagyváradon temették el. Mezey Béla irodalmi jelentőségét lapunk más helyén méltatjuk.

SZIFRIJÁT „OHEL-SÉM“. (Szerkeszti Glasner Benjámin, Kolozsvár.) Több füzet is megjelent már eddig ebből a sorozatból. Mintaképe: az erec jisráéli „Háhéd“ konzervatív szellemű folyóirat. Annak írói aránylag sűrűn vendégszerepelnek a füzetekben. Azok számára, akik jártasak a hagyományos irodalomban és azt tudományos szempontból is értékelni tudják, igen élvezetes csemegéket nyújtanak. Annál kevesebbet találnak benne azok, akik hébet tudásukat nem a jesivából hozták. A modern problémák gyérebbek és — nagy általánosságban — gyengébben íródtak is. A megkísérelt „ifjúsági rovat“ nagyon ingadozik. Amennyire könnyűek és kedvesek az egyes tréfák vagy fogas kérdések, annyira komoly előképzettséget igényel mások megértése. Szerencsésebb a szerkesztőnek az a terve, hogy külön, pontozott szövegű mellékletet adjon ki az ifjúság számára. De ha nagyobb olvasótáborra és több eredményt akar, vegye majd tekintetbe a tartalom összeállításánál, hogy a mai ifjúság jelentős része a világi iskolákban tanulja a hébert!

Dr. Teszler Hermann

A PESTI IZR. NŐEGYLET június 20-án tartotta hetvenhetedik évi közgyűlését. Vészi Józsefné elnöknasszony megnyitója után Hoffmann Miklós titkár olvasta fel a Nőegylet és intézményei működéséről szóló jelentést. Az egyesület áldásos munkáját Stern Samu, a Pesti Izr. Hitközség elnöke, dr. Deutsch Ernő, Nagel Marcel, a MIPI nevében Halász igazgató és dr. Buday-Goldberger Leó méltatták.

FELEKEZETI ÍRÓ VAGY ZSIDÓ ÍRÓ? Sass Irén mélyenszántó cikke, mely a *Mult és Jövő* júliusi számában jelent meg, írók és olvasók körében egyaránt nagy visszhangot keltett. A *Mult és Jövő* augusztusi számában három írónak a hozzászólását közöltük, — jelen számunkban pedig három olvasó szól hozzá ahhoz a fontos és közérdekű témához, melyet Sass Irén értékes cikke felvetett. A három hozzászólás a következő:

„Teljesen egyetértek Önnel abban, hogy jó zsidó irodalomra szükség lenne, de tapasztalathból tudom, hogy nem olvasóközönségben, hanem inkább nívós irodalmi művekben van hiány. Nemrégem került kezembe Biró Lajos *„A bazini zsidók“* című műve, mely valóságos élmény volt számomra. Ha ilyen műveket kap az olvasó, melyben zsidó témák gátlás nélkül vannak tárgyalva, úgy valóban *„több és jobb olvasóközönség“* lesz a zsidó irodalomnak.“

Dr. Dömötör Margit (Budapest).

„Mindig nagy élvezettel olvasom cikkeit. A f. havi számban megjelent bátor és igaz kis irodalmi tanulmány, mely azt mondja: *„a zsidó író, ha tényleg író és tényleg zsidó, élete minden percében, a templomon kívül is érzi és érzékeli a maga zsidóságát és szeretné azt ki is fejezni, abból az erőből és sokrétűségből kiindulva, ahogy a zsidó élet például a Tóra lapjain a maga valódiságában jelentkezik, stb.“* — találkozik az én elgondolásommal és véleményemmel is.“

Dr. Schwartz Artúr ügyvéd (Debrecen).

„Nagy élvezettel olvastam *„Író, irodalom, ifjúság“* című cikkét. Valóban igaz, hogy *felekezeti irodalom helyett élő, egészséges zsidó irodalom kell, zsidó irodalom, mely egyben egyetemesen emberi is.* De ez nem is lehet másképpen. Hiszen legelemibb követelmény íróval szemben, hogy önmagát adja, tehát őszinte legyen. Különben mesterkéltségre, affektáltságra, üres, vértelen és ezért hatástalan. És ha igaz is, mint ahogy igaz, hogy *irodalomnak kell olvasóközönséget nevelni,* mégis — méltóztassék elhinni — már most is sokan vagyunk, akik áhítoznak a cikk értelmében vett zsidóírások után. Köszönöm a cikket, mely „lelkemtől lelkedzett.“

Dr. Vidor Leó ügyvéd (Bonyhád).

Ciánoz, palkányt írt **Königstein** mérnök
olcsón, jótállással
ANDRÁSSY-ÚT 57. TEL: 228-073

Milyen új könyveket látna szívesen

kiadásunkban megjelenni? — kérdezi a közönségtől a „JAVNE Irodalmi Bizottsága most megjelent új prospektusában és a mellékelt levelezőlapon kér rá választ. Az izléses kiállítású és tartalmas irodalmi tájékoztatót kívánságra megküldi a JAVNE (Király-u. 93. I. 15.) A JAVNE új sorozatának első két kötete jelent meg

Buk Miklós, A KÉTEZERÉVES ÚT --- --- ára kötve P 8.—

Achad Haam, VÁLASZÚTON --- --- --- --- „ „ „ 6.50

A következő kötet: Trumpeldor naplója és levelei ára P 6.50 e hó végén jelenik meg. — A modern zsidóság legendás hőséneke életpályája és egyénisége maradéktalanul nyilvánul meg ezekben az érdekes írásokban. — Új részletes irodalmi prospektusát a JAVNE IRODALMI BIZOTTSÁGA minden érdeklődőnek kívánságára megküldi. (Budapest, VI., Király-utca 93. I. 15. sz.)

**Vásárolja,
olvassa,
terjessze a
JAVNE
könyveket**

KAPHATÓK MINDEN KÖNYVKERESKEDÉSBN ÉS A KIADÓNÁL:
MAGYAR ZSIDÓK PRO PALESZTINA SZÖVETSÉGE BUDAPEST, KIRÁLY-UTCA 93. I. 15

RAKTÁRON LEVŐ
SÍREMLÉKEK

MÉLYEN LESZÁLLITOTT ÁRON
LŐWY J. UTÓDA • BUDÁN
II., FŐ-UTCA 79 (Pálffy-tér mellett) Telefon: 35-15-81

**PARÓKÁT
KÉSZÍT**

Ia hullámosított hajból

TARTÓS-HULLÁM
MANIKÜR
HAJFESTÉS
OLCSÓ ÁRAK!

HEISZ JENŐNÉ

NŐI FODRÁSZ ÉS
PARÓKAKÉSZÍTŐ

**VI., Vasvári
Pál-utca 4**

E L E G Á N S

*Csecsemő-
kelengyék*

SZÉKELY JENŐ
Petőfi Sándor-utca 9

**Takarékos
családok
olcsón és jól
vásárolhatnak**

Klein Antal

DIVATHÁZÁBAN, BUDA-
PEST, VII., KIRÁLY-U. 49.
Selymek, szövetek, vászon-
árak. Kelengyék, kötöttárak
és NŐI KONFEKCIÓ.

ÜVEGTETŐCSERÉP

ÉS ETERNIT

SZABVÁNYMÉRETŰ DRÓTBETÉTES ÜVEG

ifj. Weiss Gyula

BUDAPEST, V. KERÜLET, VADÁSZ-UTCA 29. SZ.

ÜVEGHÁZ

TELEFONSZÁM: 110-114*

F Ü R T H

*lakástakarító- és
féregirtó vállalat*

BUDAPEST, V. KERÜLET,
CSÁKY-UTCA 7, II. EM.
Tel.: 124-455. Lelkiismeretes
munka. Príma referenciák.

Szenzációs árat fizetek

használt férfi-, női ruhákért,
fehérműért, zongorát, pianinót,
szőnyeget, ékszert, ezüstöt veszek.
Hívásra jövök. Vidékről is.
Telefonszám: 427-122.
VII., Erzsébet-körút 32. szám.

**GERSTL G.
udvarban**

Boros József

síremlékek

NAGY RAKTÁRA. KIZÁRÓLAG: BUDA-
PEST, VII., DOB-UTCA 2. (Károly-körúti
sarokház.) Telefonszám: 227-096. Modern
fedőlapos, virágvázás síremlékek. Olcsó árak.